

פורצות מחסומים: שילוב לוחמות במשמר הגבול, 1995-1998

שלומי שטרית¹

בשנים 1995-1998 התחוללה מהפכה במשמר הגבול (מג"ב). לראשונה בתולדותיו גייס החיל נשים, הכשיר אותן לתפקידי לחימה והציב אותן ביחידות המבצעיות, שם הן מילאו תפקידים זהים לאלה של לוחמים-גברים. עד אז, יש לזכור, לא שירתו נשים בתפקידים קרביים בישראל, לא במשטרה ולא בצבא. לכאורה, מג"ב לא היה המועמד הטבעי להוביל מהלך שכזה: לחיל, שסיים זמן קצר קודם לכן את תפקידו במאבק בהתקוממות הפלסטינית בשטחי יהודה, שומרון ועזה ("האינתיפאדה") היה אז דימוי גברי, מסורתי וכוחני. ובכל זאת, הניסיון הצליח, והביא בהמשך לשילוב רחב היקף של נשים ביחידות החיל. מאמר זה בוחן את ראשית תהליך שילובן של לוחמות במשמר הגבול, את הסיבות שגרמו למהלך, את האתגרים שעימם התמודדו המשתתפים בו ואת תוצאותיו. האופן שבו פעל משמר הגבול לשלב נשים במערך הלוחם שלו, יכול לשמש כמקרה בוחן עבור ארגונים צבאיים, או צבאיים-למחצה, המבקשים לשפר את השוויון המגדרי בשורותיהם.

מבוא

ב-3 בפברואר 2016 סייר צוות של משמר הגבול (מג"ב) באזור שער שכם בירושלים. מפקד הצוות הבחין בשני תושבים ערבים שעוררו את חשדו, והוא ניגש לבדוק אותם יחד עם שתי הלוחמות שהיו עימו. לאחר דין ודברים קצר, שלפו החשודים אקדח וסכין, תקפו את השוטרים שמולם, ופצעו אותם. אחת הלוחמות, הדר כהן, הפעילה את נשקה במהירות ונטרלה את אחד התוקפים. חבר נוסף באותה חוליית טרור, שישב בנפרד מחבריו, ניגש אל הדר כהן מאחור, ירה בה והרג אותה. בקרב שהתפתח, הרגו שוטרים אחרים את שלושת הערבים החמושים. אלה, התברר בהמשך החקירה, היו בדרכם לפגוע באזרחים יהודים בעיר, כשהם מצוידיים בנשק חם ובמטעני חבלה.²

שנה לאחר מכן, ב-16 ביוני 2017, שוב תקפו טרוריסטים ערבים, חמושים בסכינים, באקדחים ובתת-מקלע, כוחות של משמר הגבול, ליד שער שכם. בלחימה נפצעו ארבעה לוחמים; לוחמת נוספת, רב-סמל ראשון הדס מלכא, נהרגה.³

הדר כהן והדס מלכא היו שוטרות מג"ב הראשונות שנפלו בקרב, מאז הקמת החיל בשנת 1953. הן גם בין הנשים הישראליות המעטות שנהרגו תוך שהן נלחמות באויב. מותן, כמו גם תפקודן, העלה שוב לתודעה הציבורית את שאלת שילובן של נשים בתפקידי לחימה בכלל ובמג"ב בפרט.⁴ העובדה כי כיום נשים נמצאות בקו החזית של המערכה נגד הטרור, לצידם של גברים, היא תוצאה של מהלך שהחל במג"ב לפני עשרים וחמש שנים.

¹ מאמר זה מבוסס על המאמר *Guarding the Border, Crossing a Barrier: Women Trooper Integration in the Israel Border Police, 1995-1998*, שפורסם בדצמבר 2018 בכתב העת של אוניברסיטת חיל-הנחתים האמריקני. תודת המחבר נתונה למערכת כתב העת על הסכמתה לפרסם גרסה עברית שלו.

² רועי ינובסקי, יעל פרידסון ואליאור לוי "הדר הצילה את חיי חברתה הלוחמת – ונרצחה" *Ynet* (3.2.2016). <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4761617,00.html>

³ משה שטיינמיץ "פיגוע משולב בירושלים: שוטרת מג"ב נהרגה בשער שכם; המחבלים חוסלו" *וואלה* (16.6.2017). <https://news.walla.co.il/item/3073809>

⁴ לשתי הלוחמות הוענקו עיטורי כבוד לאחר נפילתן. להדר כהן ז"ל הוענק עיטור המופת ולהדס מלכא ז"ל ציון לשבח מטעם המפקח הכללי (צ"ש מפכ"ל). ראו **אתר הגבורה**. <http://www.gvura.org>

מאמר זה עוסק בשלבים המוקדמים של תהליך שילובן של נשים בתפקידי לחימה במג"ב, בשנים 1998-1995. במהלך תקופה קצרה זו יזם מפקד מג"ב את הרעיון להציב נשים בתפקידי לחימה בחיל, והלוחמות הראשונות התגייסו, התאמנו ויצאו לפעילות מבצעית. מטרת המאמר היא לתאר את המהלך, שהיה מהפכני בשעתו, לדון בגורמים לו ובאופן יישומו, וכן לתאר את האתגרים שהיו כרוכים בשילוב נשים בחיל, מנקודת המבט של הלוחמות והחיל כאחד. המאמר אף ידון בהשפעת שילוב הלוחמות על מג"ב ועל משטרת ישראל. זאת, תוך הסתכלות מקבילה, הן "מלמעלה", קרי בחינת השיקולים המערכתיים והפיקודיים, והן "מלמטה", באמצעות החוויות של הנשים והגברים ששירתו ומשרתים בחיל. המאמר פותח בהצגה קצרה של מג"ב ולאחריה סקירה היסטורית תמציתית של שירות נשים בכוחות הביטחון ביישוב העברי ובמדינת ישראל. חלקים אלה נועדו לשמש כרקע כללי למיזם שילוב הלוחמות. בהמשך עובר המאמר לתיאור הרקע המיידי והסיבות שהובילו להחלטה לשלב לוחמות. הפרקים הבאים מציגים את תהליך ההכשרה והמיון של הלוחמות הראשונות; את הצבתן ביחידות מבצעיות; את ההתנגדויות והאתגרים שעימם התמודדו; ואת הפתרונות השונים שאימץ מג"ב כדי להתגבר על הקשיים שהתגלו. לבסוף, סוקר המאמר את שילובן של נשים במג"ב כיום ודן בתוצאות המיזם לשילוב הלוחמות ובהשפעותיו.

המחקר ההיסטורי על אודות מג"ב, כמו על משטרת ישראל כולה, עודו בראשיתו. רק לאחרונה פורסמה עבודת הדוקטורט של יוסי אוהיון, אשר עוסקת בשנותיו הראשונות של החיל. נראה כי זהו המחקר המקיף הראשון, המוקדש ליחידה זו.⁵ מג"ב ותפקידיו נזכרים בעבודות ובספרים שעניינם המאבק בהסתננות, או בקובצי מאמרים הבוחנים את מלחמות ישראל.⁶ פרט לאלה, ניתן למצוא סקירה לא-מחקרית של תולדות החיל בספר "הגבול", שסיכם את ארבעים השנים הראשונות לקיומו.⁷ סוגיית שילוב הלוחמות במג"ב טרם נבחנה מחקרית, למרות חשיבותה בהמשך, עם תחילת שילובן של נשים בתפקידי לחימה בצה"ל. מאמר זה מתבסס אם כן בעיקר על מקורות ראשוניים מסוגים שונים, הכוללים דו"חות משטרתיים בני-הזמן, ואת סיכומי הדיונים המעטים שנחשפו עד כה לעיון. כתבות עיתונאיות, כמו גם תוכניות ששודרו בטלוויזיה, כללו ראיונות עם המגויסות ועם גורמים נוספים במג"ב. כמו כן, עשה המחקר שימוש בראיונות עם אנשים ונשים שנטלו חלק באירועים המתוארים, אם בתפקידי מפתח, כמו מפקד החיל ומפקדת קורס הלוחמות הראשון, ואם כמשתתפים זוטרים. יש להתייחס לראיונות אלה, כמו לכל תוצר תיעוד בע"פ, בזהירות. הזמן שחלף, כמו גם הגאווה על חלקם במיזם שנתפס כמצליח, עשויים היו להשפיע על תפיסתם של המראיינים את האירועים. עם זאת, שילוב ראיונות עם בעלי תפקידים ודרגות שונים, לצד מקורות בני-הזמן, מאפשר לשרטט תמונה מייצגת, גם אם לא מלאה, של ההתרחשויות, החוויות והתחושות.

⁵ יוסי אוהיון פעולות ההסתננות ובעיות הביטחון השוטף כגורמים בעיצובה ובהתפתחותה של משטרת ישראל - 1956-1948 (עבודת גמר לתואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן - המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכאולוגיה 2019) (להלן: אוהיון).

⁶ ראו למשל שי בלבן התפתחות משמר הגבול (מג"ב) ככוח שיטור צבאי-למחצה ושאלת תרומתו לביטחון השוטף של מדינת ישראל בשנים 1953-1956 (עבודת גמר לתואר "מוסמך במדעי הרוח והחברה", אוניברסיטת בן-גוריון - הפקולטה למדעי הרוח והחברה 2005); טל משגב "משמר הגבול לקראת מלחמת סיני ובמהלכה - בין צבא למשטרה" ברעום המנועים - 50 שנה למלחמת סיני (חגי גולן ושאלו שי עורכים התשס"ו); טל משגב "בין גבולות במציאות משתנה - משמר הגבול לקראת מלחמת ששת הימים ובמהלכה" נחשונים - 40 שנה למלחמת ששת הימים (חגי גולן ושאלו שי עורכים התשס"ז).

⁷ יוסף ארגמן הגבול: פרשיות בתולדות מג"ב (התשנ"ו) (להלן: ארגמן).

משמר הגבול

משמר הגבול (מג"ב) נוסד באפריל 1953 כחיל במסגרת משטרת ישראל.⁸ להחלטה על הקמתו תרמו שלושה גורמים עיקריים: ראשית, תופעת ההסתננות הנרחבת וכישלוננו של צה"ל להתמודד עימה. תופעה זו גרמה לאובדן חיים ורכוש ופגעה באמון שרכשו תושבי המדינה לממשלה; שנית, ראייתם של מפקדי צה"ל את תפקידו העיקרי של הצבא כהיערכות ל"סיבוב השני", מלחמה נגד צבאות ערב. העיסוק בבעיות ביטחון שוטף נתפס על ידי הפיקוד הצבאי כלא-רלוונטי לצה"ל, ואף ככזה העשוי להפריע לו למלא את משימתו העיקרית; לבסוף, ביקורת שהטיחו ממשלות זרות במדיניות פעולות התגמול של ישראל הביאה את הממשלה לשקול חלופות הגנתיות למדיניותה זו. כל אלה הביאו את הממשלה לחפש פתרון הגנתי לאיום שהציבו המסתננים, מחוץ למסגרת צה"ל.⁹

מימיו הראשונים התמחה מג"ב בשיטור במגזר הערבי. בשנים שבין הקמתו למלחמת ששת הימים (1967), היה החיל כוח השיטור העיקרי שפעל בשטח הממשל הצבאי. לוחמי מג"ב עסקו באכיפת הגבלות התנועה על האזרחים הערבים, נוסף על תפקידיהם בהגנה מפני מסתננים ומאבק בתופעות פליליות, כגון הברחות משטחי ירדן.¹⁰ פעילות מג"ב, שנתפסה על ידי רבים במגזר הערבי ככוחנית ואלימה, הביאה לעיתים למחאה ציבורית, שכללה שביתות, הפגנות, הפניית עצומות לנשיא המדינה והצגת שאילתות בכנסת.¹¹ לאחר כיבוש שטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה ביוני 1967, מילאו פלוגות מג"ב תפקיד דומה אל מול אוכלוסיית אזורים אלה, במקביל ללחימה בארגוני הטרור הפלסטיניים.¹² במהלך שנת 1974, לאחר מלחמת יום הכיפורים ביצעו ארגוני הטרור הפלסטיניים מספר רב של התקפות על אזרחים ישראלים. הבולטת שבהן, ההשתלטות על בית ספר במעלות ב-15 במאי של אותה השנה, הסתיימה ברציחתם של 27 ישראלים, רובם המכריע תלמידים ותלמידות. בעקבות התקפות אלה הטילה ממשלת ישראל את האחריות לביטחון פנים על המשטרה.¹³ במסגרת זו קיבל מג"ב משימות חדשות, כגון אבטחתם של יישובים רבים ושל נמלי הים והאוויר. החיל גדל, ייסד יחידות חדשות וחזק את יכולותיו להתמודד עם פעילות חבלנית עוינת.¹⁴ מג"ב היה כוח השיטור העיקרי אשר התמודד עם ההתקוממות הפלסטינית בשנים 1987-1993 ("האינתיפאדה הראשונה"), כמו גם עם מערכת הטרור והחתרנות שיזמו הרשות הפלסטינית וארגוני החמאס והג'יהאד האסלאמי במהלך שנות התשעים והאלפיים ("האינתיפאדה השנייה"). כיום מוצבות יחידות משמר הגבול בעיקר באזורים המועדים להתקפות טרור, למשל העיר העתיקה בירושלים ומערת המכפלה בחברון, כמו גם לאורך המכשול הקרקעי, שנועד להגן על יישובי ישראל מפני התקפות טרור שמקורן ברשות הפלסטינית. כן פועל החיל בערים הגדולות, ככוח לשמירה על הסדר הציבורי, ולהתמודדות עם תופעות של פשיעה במרחב הכפרי.¹⁵

מג"ב הוא למעשה ז'נדרמריה (Gendarmerie), כוח שיטור צבאי-למחצה. משמעות הדבר היא שהמשרתים בו מאורגנים, מוכשרים ומצוידים כלוחמים ביחידת חיל רגלים קלה, אך במקביל הם בעלי סמכות חוקית כשל שוטר. בכך דומה מג"ב ליחידות אחרות בעולם, כמו ה"ז'נדרמריה הלאומית"

⁸ קדמו להקמת החיל שלוש פלוגות משמר הגבול, שנוסדו במשטרת ישראל בשנת 1951 ופעלו תחת פיקוד מחוזות המשטרה. ראו **אוחיון**, לעיל ה"ש 5, בעמ' 44-53.

⁹ שם, בעמ' 54-57.

¹⁰ שם, בעמ' 265-267.

¹¹ שם, בעמ' 270-277.

¹² **ארגמן**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 99-102.

¹³ הבסיס לאחריות המשטרה לביטחון הפנים הוא בפירוש שניתן לפקודת המשטרה בהחלטת ממשלה מס' 411, מיום 26.1.1975, שלפיו "משטרת ישראל, במסגרת אחריות הקיום הסדר הציבורי ולבטחון הנפש והרכוש, אחראית אחריות כוללת לאבטחת הציבור" <https://www.policemuseum.org.il/he/docs>.

¹⁴ משטרת ישראל **דין וחשבון שנתי 1975** 11 (1976).

¹⁵ TAL JONATHAN-ZAMIR, DAVID WEISBURD, AND BADI HASISI, POLICING TERRORISM, CRIME CONTROL, AND POLICE-COMMUNITY RELATIONS: LEARNING FROM THE ISRAELI EXPERIENCE 13 (2014).

(Gendarmerie National) בצרפת, "המשמר האזרחי" (Guardia Civil) בספרד, או המשטרה הרכובה המלכותית בקנדה (Royal Canadian Mounted Police).

בשנת 2019 מנה החיל 7,212 שוטרות ושוטרים, שהיו כרבע מכלל המשרתים במשטרת ישראל.¹⁶ כמחציתם משרתים בחיל במסגרת חוק שירות הביטחון והיתר כשוטרים ושוטרות בשירות קבע. עם זאת, אין הבדל בין הסמכויות החוקיות שבידי משרתי החובה ומשרתי הקבע. מדי הזית הכהים, כמו גם הכומתה הירוקה, מבדילים בין שוטרי מג"ב לשאר השוטרים ולחיילי צה"ל. מדים אלה הביאו להבחנה הלא-רשמית, הנהוגה במשטרת ישראל, בין "משטרה כחולה", שעניינה שירות לציבור ומניעת פשיעה ובין "משטרה ירוקה", המתמחה בלוחמה בטרור ובביטחון פנים.¹⁷

היחידה הבסיסית במג"ב היא הפלוגה, שכוללת בין 70 ל-100 שוטרים ושוטרות, מפקדים שאינם קצינים (מש"קים) וקצינים. על הפלוגה מפקד קצין בדרגת סגן ניצב (סנ"צ), דרגה המקבילה לסגן אלוף בצה"ל. בתקופה שבה דן מאמר זה, סוף שנות התשעים, היו במג"ב פלוגות משני סוגים עיקריים: פלוגות ביטחון שוטף (בט"ש), שעסקו בעיקר בביטחון פנים והיו פרוסות בעיקר בירושלים, יהודה ושומרון, רצועת עזה ולאורך מרחב התפר עם הרשות הפלסטינית, ויחידות סמ"ג ("סיירת משמר הגבול"), שהתמחו בטיפול בפשיעה פלילית ובהתמודדות עם הפרות סדר במחוזות השונים, במקביל ליחידות המשטרה הרגילות. למרות ההבדלים בייעוד, היו כל הפלוגות בעלות מבנה ארגוני דומה.¹⁸

לאורך השנים כלל מג"ב בעיקר משרתים בעלי זהות אתנית-מעמדית מובחנת: יהודים עולים חדשים, בעיקר יוצאי ארצות האסלאם ("מזרחיים") וצאצאיהם, ובני עדות המיעוט (בעיקר דרוזים וצ'רקסים, אך גם ערבים נוצרים ומוסלמים). מגמה זו נמשכת גם כיום, כשבחיל משרתים שוטרים רבים שהוריהם, או הם עצמם, עלו לארץ ממדינות בריה"מ לשעבר ומאתיופיה. ניתן להסביר את התופעה בכמה דרכים: ראשית, עבור בני המיעוטים, במיוחד הצ'רקסים, מדובר בהמשך למסורת קודמת, של שירות בכוחות ביטחון הפנים המקומיים. לדוגמה, בז'נדרמריה הפלשתינאית (Palestine Gendarmerie) ובחיל הספר העבר-ירדני (Trans-Jordan Frontier-Force), שפעלו בארץ ישראל המנדטורית, שירתו צ'רקסים רבים, מעל לחלקם באוכלוסייה המקומית.¹⁹ שנית, ניתן להניח כי הצורך המעשי בדוברי השפה הערבית ביחידות מג"ב, שפעלו בקרב האוכלוסייה הערבית, תרם לכך. קיים גם הסבר סוציולוגי, שלפיו הריבוד האתני בכוחות הביטחון בישראל משקף את המצב בחברה הכללית. לפי הסבר זה, בעוד שבני האליטות (אשכנזים, יהודים יוצאי אירופה וצאצאיהם) איישו את היחידות הלוחמות בעלות היוקרה (למשל, טיס, צנחנים ושריון) ומילאו את תפקידי הפיקוד בצבא, הרי שבני הקבוצות האחרות נדחקו ליחידות ולתפקידים צבאיים נחשבים פחות ולעמדות זוטרות.²⁰ מעמדו השולי של מג"ב הושפע מהתפיסה, שלפיה תפקידו, שיטור באוכלוסייה הערבית, נחות לעומת זה של הצבא, הגנה על קיומה של המדינה. גישה הבאה, למשל, לידי ביטוי בתשובתו של מפקד פיקוד הצפון של צה"ל שלמה שמיר, לבקשתו של המפקח הכללי של המשטרה יחזקאל סהר לפעול נגד מסתננים: "אני ערוך לכבוש את דמשק ואתה מטרידני בכמה מסתננים מסריחים".²¹

¹⁶ משטרת ישראל שנתון סטטיסטי 2019 (בית מורשת משטרת ישראל).

¹⁷ JONATHAN-ZAMIR WEISBURD, & HASISI, לעיל ה"ש 15.

¹⁸ ארגמן, לעיל ה"ש 7, בעמ' 181-182.

¹⁹ הז'נדרמריה הפלשתינאית (כונתה ביישוב "המשטרה המעולה") הייתה כוח שיטור צבאי-למחצה, שפעלה בארץ ישראל בשנים 1926-1921. את יחידה זו החליף חיל הספר העבר-ירדני, שפעל עד לתום המנדט. אורי קוסובסקי **חיל הספר העבר-ירדני - 1948**

11, 48-49 (עבודת גמר לתואר "מוסמך במדעי הרוח והחברה", אוניברסיטת חיפה 2007).

²⁰ אורנה ששון לוי **זהויות במדים: גבריות ונשיות בצבא הישראלי 49-50** (2006) (להלן: **ששון לוי**).

²¹ יחזקאל סהר **סיפור חיי: זיכרונות המפכ"ל הראשון של משטרת ישראל 98** (1992).

גורם נוסף, שסביר והשפיע על דימויו של מג"ב בחברה הישראלית, היה תפיסתו כארגון הפועל באלימות כלפי האוכלוסייה הערבית.²² דוגמה טובה ליחס הדו-ערכי בחברה הישראלית כלפי מג"ב ניתן למצוא בטורו של אפרים קישון "סקנדל בעזה". קישון האניש את מג"ב בדמותו של שומר הלילה הזקן חכם-באשי. השומר, שבאיור שנלווה לטור לובש מדי מג"ב, הוא גבר מזרחי כוחני, שאליו פונה החברה כאשר יש צורך להתמודד עם אלימות מצידם של "פרחחים". עם זאת, השיטות האלימות שהוא נוקט גוררות ביקורת כלפיו מצד אלה שנהנים מתוצאותיהן, קרי הפחתת הטרור הערבי. "אחדים גם יורקים על הכומתה בראשו של חכם-באשי, עד כי נעשתה כומתה ירוקה", מסכם קישון את היחס הדו-ערכי כלפי מג"ב.²³ עם זאת, הרכבו האנושי של החיל הביא להתפתחותה של רוח יחידה (Esprit de Corps) מיוחדת, שהושתתה על אחריות המפקדים לאנשיהם, על אחוות לוחמים ועל הרקע החברתי המיוחד שממנו הגיעו המתגייסים לחיל.²⁴ מאפיינים אלה הקנו למג"ב תרבות ארגונית של יחידה סגורה, משפחתית ותומכת, כשגאוות יחידה מחברת בין המשרתים.

נשים בשירות ביטחוני בארץ ישראל: סקירה היסטורית

השתתפותן של נשים בהגנה החמושה על היישוב היהודי בארץ ישראל והפולמוס סביב סוגיה זו קדמו להקמת צה"ל ומשטרת ישראל. לכאורה, שירות נשים היה אמור להיות מובן מאליו, אם בשל הסיכון הביטחוני החמור שהציבה הקהילה הערבית ליהודים בארץ ואם בשל האתוס הסוציאליסטי, הדמוקרטי והשוויוני, שאפיין את הזרמים המובילים בתנועה הציונית. למרות זאת, תפיסות מסורתיות בדבר חלוקת תפקידים מגדרית השפיעו על הדיון וצמצמו את שילובן של נשים בתפקידי ביטחון.

לאורך השנים העלו המתנגדים לשילוב הנשים בלחימה כמה טיעונים מרכזיים. ראשית, לפי תפיסות חברתיות מסורתיות בדבר תפקידים מגדריים, הלחימה מנוגדת לתפקידה "הטבעי" של האישה כאם; שירותה כלוחמת סותר את תפקידו של הגבר, כמי שאמון על הגנה על נשים מפני חשיפה לאימת הקרב, ובמיוחד מפני נפילה בשבי ומאונס על ידי חיילי האויב.²⁵ שנית, בקרב החברה היהודית-הדתית נבעה ההתנגדות לשילוב נשים בשירות צבאי בכלל, וביחידות קרביות בפרט, מסיבות הלכתיות הקשורות בצניעות ובהפרדה בין המינים.²⁶ ושלישית, נקיטת גישה "מעשית" תוך הימנעות, לכאורה, מדיון בסוגיות חברתיות, בטענה ששילוב לוחמות פוגע בכשירות המבצעית של היחידה וביכולתה להביס את האויב בקרב. הובאו לכך שלוש סיבות עיקריות: ראשית, הפיזיולוגיה של האישה אינה מתאימה לדרישות הנוקשות ששירות קרבי מציב;²⁷ שנית, תכונותיהן (הסטריאוטיפיות) של הנשים אינן הולמות לחימה, למשל תפיסתן כפחות אלימות מגברים משפיעה לרעה על התרבות הצבאית ה"נכונה";²⁸ ושלישית, הקרבה בין נשים לגברים יוצרת מתח

Yael Litmanovitz, *Moving Towards an Evidence-Base of Democratic Police Training: The Development and Evaluation of a Complex Social Intervention in the Israeli Border Police* (Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, Oxford University 2016) 137-138.

²³ אפרים קישון X קישון 173 (1974); הטור פורסם שנית עם פרוץ ההתקוממות הערבית ביהודה, שומרון ועזה ("האינתיפאדה"); אפרים קישון "עזה כמוות צבאית" מעריב 18.12.1987, 11.

²⁴ ארגמן, לעיל ה"ש 7, בעמ' 32; אוהיון, לעיל ה"ש 5, בעמ' 82-83.

²⁵ Lilach Rosenberg, *Captivity and Gender: The Experience of Female Prisoners of War during Israel's War of Independence* 64, 64-89 (2018) *Nashim* 33; עזר גת "השתתפות נשים בלוחמה – ביולוגיה ותרבות" מערכות 382, 49-48 (2009) (להלן: גת "השתתפות נשים בלוחמה"); רחל טבת-ויזל ואריאל ויינר "מסתערות למרות הכל" מערכות 39, 456 (2014) (להלן: טבת-ויזל וויינר).

²⁶ סוגיית גיוס נשים לשירות חובה עמדה בבסיס ויכוח ציבורי סוער ואף אלים בראשית שנות החמישים. לדוגמה ראו "הרבנות הראשית הכריזה על איסור גיוס נשים לצבא" הארץ 28.2.1951, 1. ראו גם Idit Shafran Gittleman, *Women in the IDF: The Challenge of an "Integrated" Army* The Israel Democracy Institute <https://en.idi.org.il/articles/20967>

²⁷ ראו למשל יורם אפשטיין ויובל חלד "שילוב נשים בתפקידי לחימה – ההיבט הפיזיולוגי" מערכות 460, 49-45 (2015); גת "השתתפות נשים בלוחמה", לעיל ה"ש 25, בעמ' 53-46.

²⁸ שם, בעמ' 51.

מיני וקנאה, העלולים להסיט את תשומת הלב מהמשימה ולפגום באחוות הלוחמים וברוח הלחימה ביחידה.²⁹

נשים היו חברות בארגוני ההגנה העצמית היהודיים הראשונים בארץ ישראל: בר-גורא (-1909 ו-1907) והשומר (1909-1920). עם זאת, מספר החברות בארגונים אלה היה מצומצם והן כמעט ולא מילאו תפקידי שמירה בפועל.³⁰ במהלך ההתקוממות הערבית בשנים 1936-1939 ("המרד הערבי הגדול") תבעו חברות בכמה קיבוצים להתאמן בירי ולהשתתף בשמירה לצד הגברים, תביעתן הובילה לוויכוח סוער, ואף להחרמתה, במקרה מסוים, של אספת הקיבוץ על ידי החברות בה. אולם בסופו של דבר השתתפו הנשים בשמירה על יישוביהן.³¹

חלקן של נשים יהודיות בתפקידים ביטחוניים גדל בזמן מלחמת העולם השנייה. הסוכנות היהודית עודדה נשים ביישוב להתנדב לשירות בצבא הבריטי, במקביל לקריאתה לגברים להתגייס למערכה. במהלך המלחמה התגייסו כ-3,000 נשים ל"חיל העזר לנשים" (Auxiliary Territorial Service, ATS) וכ-1,000 נוספות ל"חיל העזר האווירי לנשים" (Women's Auxiliary Air Force, WAAF).³² חיילות אלה, שמילאו בעיקר תפקידים מינהליים, טכניים ולוגיסטיים, שירתו כפקידות, טכנאיות, אחיות ונהגות.³³ רבות מהן היו גם חברות בארגון ההגנה ופעלו בחשאי לקידום האינטרסים הביטחוניים היהודיים, בעודן במדים.³⁴ כוח המגן העיקרי של היישוב – ארגון ההגנה, כלל נשים שמילאו מגוון תפקידים תומכי לחימה. בשנת 1941 הוקם הפלמ"ח כארגון גברי. רק לאחר שנה הצטרפו אליו נשים, שחלקן אומנו לחימה. כשישית מתוך כ-6,000 המשרתים בפלמ"ח, שהיה הכוח הלוחם הקבוע של ההגנה, היו נשים.³⁵ באצ"ל שיעורן של הנשים מכלל החברים עמד על 10%-20%. רוב החברות בארגון זה עסקו בתפקידי סיוע מבצעי, כגון הדרכה, קשר והגשת עזרה ראשונה, ומיעוטן עסקו בתפקידי לחימה ומודיעין.³⁶ על פי הערכות, ערב סיום המנדט, בשנת 1948, היו נשים כחמישית מכלל חברי הארגונים היהודיים המחתרתיים בארץ ישראל.³⁷ עם זאת, אף שנשים שירתו גם ביחידות לוחמות (במיוחד בפלמ"ח), נראה כי מעטות מהן נטלו חלק בפעילות קרבית של ממש.³⁸ במלחמת העצמאות, בעקבות נפילתה בקרב של לוחמת אחת ושבייתה של אחרת, הורו מפקדי ההגנה להעביר את כל הנשים בארגון לתפקידים מסייעים, במטרה להרחיקן מסכנה. מדיניות זו המשיכה לאחר הקמת צה"ל, ורק נשים בודדות נשארו בתפקידים קרביים.³⁹

לאחר הקמת המדינה, כלל חוק שירות הביטחון חובת גיוס לנשים, כשאחד הצידוקים המרכזיים לה היה ערך השוויון בין המינים. עם זאת, במציאות התקיים ריבוד מגדרי ברור, שהציב את הנשים החיילות במעמד נמוך מזה של הגברים. הדבר התבטא בראש ובראשונה בצידוק שניתן לשירות נשים בצה"ל: שחרורם של גברים לתפקידי לחימה. בפן המעשי, נשים נדרשו למשך שירות חובה קצר מזה של הגברים, והיו פטורות משירות מילואים. החוק אף אסר במפורש על הצבת נשים במקצועות לחימה, או באזורים שבהם עשויה

²⁹ טבת-ויזל וויינר, לעיל ה"ש 25, בעמ' 38-40 (2014).

³⁰ סמדר סיני **השומרות שלא שמו: נשים ומגדר ב"השומר" ובקיבוץ – כפר גלעדי, 1907-1939** 86 (2013); עפרה אלעד "יכל בחור וטוב לנשק – בחורה, על המשמר!": החברה בפלמ"ח – פלמ"ח – שתי שיבולים וחרב 213-214 (יחיעם וייץ עורך 2000) (להלן: אלעד "החברה בפלמ"ח").

³¹ תמי קמינסקי **בדרך: נשות עין חרוד 1921-1948** 257-262 (2019).

³² חנוך פטישי **מחתרת במדים: ה"הגנה" והחיילים הארץ-ישראליים בצבא הבריטי, 1939-1946** 79-80 (2006) (להלן: פטישי).
³³ לדוגמה ראו, *The A.T.S. Are Doing Well, Palestine Post*, 11.5.1942, 4; *ATS Drivers to Parade in Jerusalem*, *Palestine Post*, 25.6.1944, 4; *WAAF's Complete Course, Palestine Post*, 8.12.1944, 4.

³⁴ פטישי, לעיל ה"ש 32, בעמ' 80-83.

³⁵ אלעד "החברה בפלמ"ח", לעיל ה"ש 30, בעמ' 216.

³⁶ נעמה טייטלבוים-קריא **מנהיגה משורות האופוזיציה: דיוקנה המנהיגותי של מפקדת באצ"ל וחברת הכנסת אסתר רזיאל** 66-65, 75-76 (עבודת גמר לתואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן 2019).

³⁷ Uri Dromi (ed.), *Women in the Israel Defense Force: A SYMPOSIUM HELD ON 21 NOVEMBER 2001 AT THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE* 8 (2003).

³⁸ אלעד "החברה בפלמ"ח", לעיל ה"ש 30, בעמ' 232-233.

³⁹ שרון לוי, לעיל ה"ש 20, בעמ' 43.

להתקיים לחימה. אי לכך במהלך רוב שנות קיומו של צה"ל מילאו הנשים שגויסו תפקידי עזר שונים. נראה כי השאיפה המוצהרת לשוויון המגדרי, ככל שהתקיימה בשירות הצבאי, התבטאה בעצם גיוסן של נשים.⁴⁰ מלחמת יום הכיפורים חוללה שינוי במקומן של הנשים בצה"ל. לאחר המלחמה גדל המרכיב הסדיר בצבא, מה שדרש הפניית גברים רבים מתפקידים מסייעים לתפקידי לחימה ותומכי-לחימה. הצבת נשים בתפקידים המסייעים, שאותם מילאו עד אז גברים, נועדה לאפשר לצה"ל לאייש את היחידות הלוחמות הסדירות החדשות. לכן, במהלך שנות השבעים והשמונים פתח הצבא תפקידים חדשים בפני חיילות, ואלה החלו לשרת כמדריכות בבתי הספר של החילות הלוחמים, כמפקדות טירונים (כולל פיקוד על גברים, בהכשרות לא-קרבות), כמפעילות מערכות אלקטרוניות ועוד.⁴¹

אבן דרך נוספת בשילובן של נשים בתפקידי לחימה היא פסיקת בית המשפט הגבוה לצדק בנובמבר 1995 בעניינה של אליס מילר, שחייבה את חיל האוויר לפתוח את בית הספר לטיסה בפני נשים.⁴² פסיקה זו הובילה לשילובן של חיילות ביחידות לוחמות ותומכות-לחימה נוספות. בשנת 2000 נוסדה פלוגת חיל רגלים קל ראשונה, שכללה לוחמות לצד לוחמים. פלוגה זו, והיחידות הלוחמות המעורבות שבאו בעקבותיה, נעזרו בניסיון שנצבר במג"ב, שיתואר להלן. כיום (2020) נשים מורשות לשרת ב-86% מיחידות צה"ל, והן מהוות כ-16% מכלל המערך הלוחם.⁴³

סיפורן של הנשים במשטרת ישראל שונה מעט. בדומה לצה"ל, בזמן מלחמת העצמאות גייסה המשטרה נשים למגוון תפקידים, מבצעיים ומינהליים, במטרה לשחרר גברים לשירות הצבא.⁴⁴ השוטרת לאה פינטוך היא האישה הראשונה בישראל שצוינה לשבח על פעילות נוכח פני אויב, כאשר השתתפה בכיבוש שריפה תחת הפגזה ירדנית.⁴⁵ עם זאת, לאחר תום המלחמה שינתה המשטרה את מדיניותה, פיטרה את רוב הנשים והעבירה את הנותרות לתפקידים טכניים ופקידותיים, או לכאלה שחייבו מגע עם אזרחיות ועם עצורות.⁴⁶ בשנת 1960 חזרו נשים לתפקידי משטרה מבצעיים, עם הקמתה של יחידת שוטרות הסיוור במחוז תל-אביב. גם במקרה זה, הזרז לשילוב שוטרות היה מחסור בשוטרים גברים, שנוצר בשל קשיים בגיוס ושימור כוח אדם.⁴⁷ נראה כי בתחילה התקשה הציבור הישראלי לקבל את מרותן של נשים-שוטרות, ותועדו מקרים רבים שבהם התייחסו האזרחים לשוטרות בגסות או בזלזול.⁴⁸ גם בפיקוד המשטרה הייתה התנגדות להפעלת שוטרות בתפקידים מבצעיים, בטענות כי האזרחים לא יסכימו למלא את הוראותיהן של נשים, או שיתנגדו להן, מסיבות דתיות ותרבותיות.⁴⁹ עם הזמן השתנה יחס זה ובשנת 1969 דיווח יומן החדשות "כרמל" כי השוטרות הפכו "לחלק בלתי-נפרד, ונעים, של העיר".⁵⁰

נראה כי אי-שילובן של נשים בתפקידים מבצעיים בצה"ל, היה אחד הגורמים שסייעו לשירותן במשטרה. מאחר שהצבא לא הזדקק לכל הנשים שהיה חייב לגייס, לא התנגדו מפקדי להעברתן לארגון אחר. לדוגמה, רוב השוטרות שהתגייסו ב-1948, אם לא כולן, עשו זאת מתוקף גיוס החובה, במקום שירות

⁴⁰ עדיית שפרן-גיטלמן **שירות נשים בצה"ל בראי פקודת השירות המשותף** 32-37 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2020) <https://www.idi.org.il/parliaments/22242/22247>; **ששון לוי**, שם, בעמ' 41-44.

⁴¹ EDNA LOMSKY-FEDER AND ORNA SASSON-LEVY, **WOMEN SOLDIERS AND CITIZENSHIP IN ISRAEL: GENDERED ENCOUNTERS WITH THE STATE** 16 (2018); ראו גם שפרן-גיטלמן, שם, בעמ' 38.

⁴² בג"ץ 4541/94 **אליס מילר נ' שר הביטחון ואח'**, פ"ד מט (4) 94 (1995); לדין בעתירה ובהליך המשפטי, ראו נטע זיו "הסיפור של אליס מילר: אישה תעלה למטוס עם סל-קל!" **מעשי משפט** 61-81 (2019).

⁴³ עדיית שפרן-גיטלמן **שילוב נשים ביחידות לוחמה בצה"ל חוות דעת לצוות בראשות האלוף יואל סטריק** 1-2 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2020) <https://www.idi.org.il/media/15848/havad3.pdf>.

⁴⁴ שרון גבע "שחרור בתנאים מגבילים: נשים במשטרת ישראל 1948-1958" **משטרה והיסטוריה** 1, 94-95 (2018) (להלן: גבע "נשים במשטרת ישראל").

⁴⁵ פקודות משטרת ירושלים 9.7.1948 (בית מורשת משטרת ישראל).

⁴⁶ גבע "נשים במשטרת ישראל", לעיל ה"ש 44, בעמ' 100-101.

⁴⁷ Erella Shadmi, **Female Police Officers in Israel: Patterns of Integration and Discrimination**, 13 (2) FEMINIST ISSUES 23, 29-30 (1993) (להלן: Shadmi).

⁴⁸ צפורה שחורי-רובין "שיטור ומגדר: כניסתן של נשים למשטרת ישראל 1948-1981" **קתדרה** 164, 161-162 (2017).

⁴⁹ נעמי שדמי **מרתה ונעמי** 113-114, 120 (2009).

⁵⁰ "יומן כרמל-הרצליה" 27.11.1969, ארכיון מדינת ישראל (אמ"י).

בצה"ל.⁵¹ גם חלק מהשוטרות ביחידת שוטרות השיר של נעמי שדמי היו מגויסות חובה, שצה"ל העביר לשירות במשטרת ישראל, לבקשתן.⁵² בשנת 1969 אף הקים צה"ל יחידה צבאית ייעודית – חיב"ה (חיילות בשירות המשטרה) – שהציבה חיילות בפעילות משטרתית. משימתן העיקרית של חיילות חיב"ה הייתה מניעת פעילות חבלנית עוינת (פח"ע), באמצעות סיור ברחובות הערים הגדולות. הנשים ששירתו ביחידה זו נותרו חיילות, כלומר היו כפופות לצה"ל מבחינת החוק והמשמעת. עם זאת, החיילות הוכשרו במשטרה, קיבלו סמכויות חוקיות של שוטר ופעלו בהתאם לפקודות הנפות (מרחבים) של המשטרה.⁵³ כך קרה ששילוב נשים בתפקידים מבצעיים שירת את שני הארגונים: צה"ל, שהקטין את מספר הנשים שבהן נדרש לטפל, ומשטרת ישראל, שנוקקה לכוח אדם איכותי.

בשנות השבעים והשמונים הצטרפו שוטרות לתפקידים נוספים בתחומי עיסוק שונים ובהם זיהוי פלילי, תביעה, מודיעין, ייעוץ משפטי ועוד. יחידת שוטרות הסיור פורקה, ונשים שולבו ביחידות הסיור שבתחנות המשטרה, לצד גברים. התהליך לא אירע בבת-אחת: אף שמאמצע שנות השמונים ואילך היו כל התפקידים (למעט חבלן) וכל הדרגות פתוחים להלכה בפני נשים, בפועל היה המצב שונה. בשנת 1986 היה שיעור הנשים גבוה בעיקר ביחידת התביעות, במרכזי השליטה המשטרתיים, בביקורת הגבולות, בפיקוח על התנועה בערים ובהדרכת בטיחות בדרכים בבתי הספר. תפקידים אלה, למעט הפיקוח על התנועה (שהיה תפקידן המבצעי המקורי של שוטרות החל משנת 1960), מאופיינים בהיותם נייחים ובסיכוי נמוך למגע ישיר בין השוטרת לבין עבריין אלים. בניגוד לכך היוו השוטרות רוב בכל תפקידי המינהלה. גם שיעורן של הנשים בדרגות בכירות ובתפקידים פיקודיים נותר נמוך מאוד.⁵⁴

אך גם אם השינוי היה איטי, הרי שהיה עקבי. נשים התקדמו לעמדות השפעה, תחילה בתחומי עיסוק מינהליים ומשפטיים ובהמשך גם ביחידות מבצעיות. בשנת 1989 קודמה חנה הירש לדרגת ניצב (המקבילה לאלוף) והייתה לאישה הראשונה באחד מארגוני הביטחון הישראליים שהגיעה למעמד זה. מאז, הגיעו שש קצינות משטרה נוספות לדרגה זו. במאי 1990 הייתה שלומית כורם לאישה הראשונה שמונתה לפקד על תחנת משטרה בישראל.⁵⁵

בשנת 1995 היו במשטרה 3,583 נשים, כ-18% מכלל המשרתים בארגון. כמחציתן שירתו בתפקידים ייעודיים, קרי שיטור, חקירות, מודיעין, תנועה וכדומה, והיתר בתפקידי מינהלה. עם זאת, בעוד שבתפקידים מינהליים היו השוטרות כמחצית מכלל המשרתים, הרי שבתפקידים הייעודיים הן היו מיעוט קטן, 11% בלבד.⁵⁶ בנושא הדרגות, הנשים היו, בממוצע, בכירות מהגברים: כשליש מהנשים (29%) היו בדרגות שבין רב-סמל בכיר (רס"ב) לרב-נגד (רנ"ג), לעומת כ-5.5% מהגברים.⁵⁷ גם שיעור הנשים בדרגות קצונה היה גבוה משיעור הגברים, 25% לעומת 20% בהתאמה. בדרגות הבכירות, מסגן ניצב ומעלה, היה שיעור הנשים והגברים זהה כמעט (3% ו-4%, בהתאמה), אם כי שיעור הנשים ירד ככל שהדרגה עלתה.⁵⁸ ניתן להציע כמה הסברים לנכונותה של המשטרה לשלב נשים בתפקידים מבצעיים כבר בשנת 1960, לעומת סירובו של צה"ל לעשות כן עד לפסיקת בג"ץ בעניין זה. ראשית, בעולם הייתה מסורת של נשים-

⁵¹ ריאיון של נצי"מ יהודה אלירם עם צפורה פל-שיק, מפקחת (גימ') (בית מורשת משטרת ישראל 1988.11.7).
⁵² אחת מהשוטרות הייתה יונה קוממי, שהתגייסה למשטרה במקום לצה"ל בשנת 1963. ב-29 באוגוסט 1965 נהרגה יונה קוממי במהלך מרדף אחר אדם חמוש ברחובות רמת-גן, והייתה לשוטרת הראשונה בישראל שנהרגה במהלך ביצוע תפקיד מבצעי-משטרתית. לאחר מותה, זכתה קוממי בעיטור הגבורה, אחת משני השוטרים היחידים שעוטרו בו. "יונה קוממי: תיק אישי" (בית מורשת משטרת ישראל).

⁵³ משטרת ישראל **דין וחשבון שנתי 1968** 53 (בית מורשת משטרת ישראל); "נסתיים הקורס לחיילות בשירות המשטרה" **למרחב 1969**.16.2, 11.

⁵⁴ ראו Shadmi, לעיל ה"ש 47, בעמ' 31-36.

⁵⁵ אלי הוד **ספר המפקדים: מפקדי מרחבים, נפות ותחנות 1948-1990** 59-60 (1990).

⁵⁶ **אגף כוח אדם סיכום פעילות לשנת 1995** 14-15 (בית מורשת משטרת ישראל).

⁵⁷ דרגות הנגדים (שוטרים שאינם קצינים) נעות בין שוטר (הדרגה הזוטר ביותר) לרב-נגד. דרגת רב-סמל בכיר היא השנייה בבכירותה.

⁵⁸ **אגף כוח אדם סיכום פעילות לשנת 1995** 19 (בית מורשת משטרת ישראל).

שוטרות, שראשיתה בהעסקתן של "מטרוניות משטרה" (Police matrons) במאה התשע-עשרה ובגיוסן של שוטרות ממש החל בראשית המאה העשרים.⁵⁹ זאת בניגוד להיעדרן של חיילות-לוחמות, ככלל, מרוב הצבאות בעולם. שנית, ייתכן שמשטרת ישראל הושפעה משירותן של נשים בארגונים מקבילים בעולם באותו הזמן. נעמי שדמי, המפקדת הראשונה של יחידת שוטרות הסיור, טענה כי הזרז להקמת היחידה היה ביקורו של עמוס בן-גוריון, מפקד מחוז תל-אביב, בבריטניה, שבמהלכו נחשף לשוטרות בתפקידים מבצעיים והתרשם מיכולותיהן.⁶⁰ שלישי, עצם היותה של המשטרה ארגון אזרחי במהותו, גם אם בעל מאפיינים צבאיים-למחצה (הבאים לידי ביטוי, בין היתר, במדים ובהיררכיה הפיקודית), הקל עליה להכניס נשים לשורותיה. מה גם, שבשנים שבהן החל שילוב הנשים במשטרה לא נדרש הארגון, ככלל, לעסוק במשימות ביטחוניות (למעט מג"ב ויחידות מודיעין מסוימות). משום כך, ניתן להניח כי הגורמים החברתיים שעייכו את כניסתן של נשים לתפקידים מבצעיים-צבאיים, היו משמעותיים פחות במשטרה.

גורם נוסף דחף את המשטרה לשלב נשים בשורותיה בסוף שנות התשעים. באפריל 1996 עתרו כמה נשים לבג"ץ, בטענה כי קיימת "מציאות של אפליה מורשת ומובנית כלפי נשים בכל הנוגע לגיוסן, שיבוצן לתפקידים וקידומן במשטרת ישראל". העותרות טענו כי המשטרה הפלתה אותן על רקע מגדרי, אם במניעת גיוסן לארגון ואם במניעת שירותן של נשים ביחידות מבצעיות מסוימות. הדיון בעתירה גרם למשטרה לקדם את שילוב הנשים בארגון, באמצעות פתיחת תפקידים נוספים בפני נשים, קביעת מכסות מזעריות לגיוס והצבת נשים בתפקידים ייעודיים, והסברה בנושא שילוב נשים בארגון. פעילות המשטרה הביאה את שופטי בג"ץ שלא לפרסם פסק דין, בטענה כי העתירה "מיצתה את עצמה" והביאה לתוצאות הרצויות לעותרות.⁶¹ כך קרה, שבמקביל ליוזמה לשילוב נשים במג"ב, שהחלה לפני עתירה זו, נדרשה המשטרה כולה לעסוק בשילוב נשים וקידומן. ניתן להניח כי הייתה לכך תרומה לתמיכתם של מפקדי המשטרה ביוזמתו של מפקד מג"ב.

תהליך שילוב הנשים פסח על מג"ב, שנהג בעניין זה כמו צה"ל ולא כמו משטרת ישראל. בחיל שירתו נשים מעטות: בסוף שנת 1996, לאחר תחילת מיזם שילוב הלוחמות, היו הנשים 4% בלבד מכלל המשרתים במג"ב.⁶² אפשר להניח כי זהותו הצבאית, ולכן הגברית, של החיל היא שעייכה את כניסתן של נשים אליו, גם לתפקידי מינהלה.

היוזמה לשילוב לוחמות במג"ב

באפריל 1995 הורה מפקד מג"ב החדש, ניצב ישראל סדן, לבחון אפשרות לשלב מגויסות חובה בפלוגות החיל. עשרה חודשים לאחר מכן, ב-11 בפברואר 1996, נפתח קורס הלוחמות הראשון.⁶³ מה גרם לסדן לנקוט מהלך חריג זה? ניתן לשער שלא היה זה לחץ ציבורי: המאבק לשילוב נשים בתפקידי לחימה בישראל, ככל שהתקיים, התמקד באותה העת ממש במוסד הצבאי האליטיסטי מכולם: בית הספר לטיסה. הדיון בעתירתה של אליס מילר, שהוגשה באוגוסט 1994, עמד להתחיל ביוני 1995. לעומת חיל האוויר, סבל מג"ב מדימוי ציבורי נמוך יחסית ונתפס כחיל גברי, שמרני וכוחני, העוסק במשימות ביטחון שוטף וטולות הילה. גם הרכבו האנושי של החיל, שהושתת בעיקרו על יוצאי עדות המזרח ובני העדות

⁵⁹ "מטרונית משטרה" הייתה אישה שהועסקה על ידי המשטרה בתפקידים הקשורים בנשים, כגון שמירה על עצורות, חיפוש על גוף אישה, וכיוצא באלה. בנוסף, המטרונית עסקה לעיתים בניהול משק הבית בתחנת המשטרה. בבריטניה הוטל התפקיד לעיתים על נשותיהם של השוטרים או על בנותיהם. ראו KERRY SEGRAVE, POLICEWOMEN: A HISTORY (2014).

⁶⁰ ריאיון של אורי קוסובסקי עם נעמי שדמי, מפקדת יחידת שוטרות הסיור (29.12.2009).

⁶¹ בג"ץ 2979/96 פנינה בן גיא ו-4 אח' נ' השר לבטחון פנים (1996); אגף כוח אדם סיכום פעילות לשנת 1997 8 (בית מורשת משטרת ישראל).

⁶² אגף כוח אדם סיכום שנתי 1996 19 (בית מורשת משטרת ישראל).

⁶³ טל משגב ואליסה צ'בוטריוב "אשת חיל מי ימצא?" (מוזיאון מג"ב, ללא תאריך) (להלן: משגב וצ'בוטריוב).

הדרוזית והצ'רקסית, הרחיק ממנו מתגייסים גברים משכבות סוציו-אקונומיות חזקות, שהעדיפו לשרת ביחידות אליטיסטיות יותר, כגון צנחנים ושריון.⁶⁴ מחקרים מראים כי בני עדות המזרח ועדות המיעוט מחזיקים, ככלל, בעמדות מסורתיות יותר בנוגע לתפקידים מגדריים, דבר שייתכן שהשפיע גם כן על דימויו של מג"ב בציבור.⁶⁵ אם כן, אין זה מפתיע שלא הייתה בחברה הישראלית דרישה לצרף נשים דווקא למג"ב וכי גם נשים עצמן לא שאפו להשתלב בחיל.

באמצע שנות התשעים ניצב משמר הגבול אל מול אתגרים חדשים. ב-1993, עם סיומה של התקוממות שנמשכה חמש שנים, חתמו ממשלת ישראל והארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) על הסכמי אוסלו ועל הסכם קהיר. בעקבות ההסכמים, קמה שנה לאחר מכן הרשות הפלסטינית (רש"פ), שקיבלה סמכות שלטונית בחלקים מרצועת עזה, ויהודה ושומרון. ההסכמים קבעו גם כי על ישראל להסיג את כוחותיה, ומג"ב בכלל זה, מהאזורים שנועדו לשליטה ביטחונית פלסטינית. בשטחים אלה החלו לפעול מנגנונים חמושים חדשים, המשטרה הפלסטינית ומנגנוני הביטחון הנוספים של הרש"פ.⁶⁶

מג"ב נדרש להתאים את עצמו במהירות למצב החדש. העברת האחריות הביטחונית ובסיסי משטרה וצבא לידי הרש"פ גרמה לשינויים בפריסת פלוגות החיל. גם אופי המשימות השתנה: שוטרי מג"ב חדלו לסייר בערים הפלסטיניות והחלו לאבטח את "מרחב התפר" החדש, שנוצר בין שטחי מדינת ישראל לרש"פ. לבסוף, בהתאם להסכמים הוטל על מג"ב להפעיל סיורים נייחים משותפים, יחד עם המשטרה הפלסטינית.⁶⁷ ניתן להניח כי כל אלה תרמו להחלטתו של סדן. ראשית, המשימות החדשות (במיוחד מנגנון הסיורים המשותפים) דרשו כוח אדם רב נוסף, שצריך היה להגיע באמצעות גיוס לשירות חובה. מאחר שהצבא נזקק לגברים כשירים ליחידותיו הקרביות, בקשות מג"ב לתוספת חיילים נענתה בשלילה.⁶⁸ לעומת זאת, לצה"ל לא היה צורך רב בחיילות, אשר כאמור לא שירתו אז ביחידות לוחמות. אם כן, כל מתגייסת שהוצבה במג"ב הייתה מעבר להקצאה הרגילה והוסיפה לכוחו של החיל.⁶⁹ שנית, ייתכן כי השינוי באופי הפעילות המבצעית במג"ב בעקבות הסכמי אוסלו, הקלו על האפשרות לשלב לוחמות. עם פריסתן מחדש של הפלוגות, הפסיק החיל את נוכחותו במרכזי היישוב הפלסטיניים והחיקוך עם האוכלוסייה הערבית פחת במידה ניכרת. המעבר לסיורים ממונעים לאורך קו התפר אולי הפחית את החששות, אם היו, בדבר התאמתן של שוטרות למלא את המשימות שהוטלו על מג"ב. לבסוף, ניתן להניח כי היה גורם שלישי, מוחשי פחות, שתרום להחלטה לשלב נשים במג"ב. ההסכמים עם אש"ף גרמו לחלקים בציבור הישראלי להאמין כי מצב המלחמה ששרר בין הערבים לישראל מאז הקמתה, עומד בפני סיום. היטיב לייצג עמדה זאת שמעון פרס, שר החוץ דאז, שאמר בכנסת למתנגדי ההסכם: "אנו נביא לילדים של כולם מזרח תיכון חדש, מודרני, לא לפי ה"אלטע-מודה" [אופנה ישנה] שלכם, לא לפי המלל של האתמול, מיושנים".⁷⁰ כניסתן של נשים לתפקידים קרביים משתלבת היטב בתפיסה שכזו, בדבר "קץ ההיסטוריה" וראשיתו של עולם חדש ואמין. לדברי סדן, גם הרקע האישי שעליו צמח תרם להחלטתו: "הנושא של הלוחמות נולד אצלי מכיוון שגדלתי בקיבוץ ועוד משחר ילדותי חונכתי לשוויוניות, שמשמעותה בעבורי שוויון מוחלט בין המינים;

STUART A. COHEN, ISRAEL AND ITS ARMY: FROM COHESION TO CONFUSION 109-111 (2008).⁶⁴

⁶⁵ לעמדות בנוגע לתפקידים מגדריים בקרב יוצאי עדות המזרח ובני המגזר הערבי, ראו ליאת קוליק "בחינת העמדות של בני זוג כלפי תפקידי המינים: ניתוח משווה בין בעלים לנשותיהם" **מגמות** 1, 81-102 (2010).

LIA BRYNJAR, A POLICE FORCE WITHOUT A STATE: THE HISTORY OF THE PALESTINIAN SECURITY FORCES IN THE WEST BANK AND GAZA (2006).⁶⁶

⁶⁷ משטרת ישראל **דין וחשבון שנתי 1996** 47 (בית מורשת משטרת ישראל).

⁶⁸ עם זאת, צה"ל העביר למג"ב מאות קצינים זוטרים, כדי שיפקדו על הסיורים המשותפים.

⁶⁹ משטרת ישראל **דין וחשבון שנתי 1996** 48 (בית מורשת משטרת ישראל).

⁷⁰ דברי הישיבה המאה-ועשרים-ושמונה של הכנסת השלוש-עשרה, 9.9.1993, (30.5.2021) https://knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset13/HTML_27_03_2012_06-21-01-PM/19930909@19930909003@003.html

שניהם יכולים לתרום להשגת המטרה".⁷¹ אולי ניתן למצוא בדבריו אלה תוצאה מאוחרת של מאבק חברות הקיבוצים בשנת 1936 לשוויון בנטל הביטחוני.

לאחר שקיבל את ההחלטה, פנה מפקד מג"ב אל המפקח הכללי, אסף חפץ, ואל השר לביטחון פנים (בט"פ), משה שחל, בבקשה כי יאשרו את התוכנית. השניים תמכו ברעיון ואישרו לקדם צעדים מעשיים. בדומה לסדן, גם המפכ"ל חפץ גדל והתחנך בקיבוץ, וייתכן כי הדבר תרם להחלטתו לתמוך בשילוב לוחמות במג"ב.⁷² נראה כי ההסתייגות היחידה, שאותה הציב השר לבט"פ, נגעה באורך שירות החובה של נשים, שעמד אז על 21 חודשים, לעומת 36 לגברים. מפקד מג"ב טען שלא כדאי להתנות את שירותן של נשים בחיל בהארכת שירות החובה שלהן, מחשש שדרישה זו, שחיבה שינוי בחוק, תכשיל את המיזם בעודו באיבו. השר קיבל את גישתו של סדן. בעקבות זאת פנתה המשטרה למשרד הביטחון ולצה"ל, כדי להסדיר את הצבתן של חיילות במג"ב. אגף כוח אדם בצה"ל וקצינת חיל הנשים (ח"ן) הראשית דאו, תא"ל ישראלה אורון, נרתמו לסייע לקדם את המהלך. אורון, שהייתה אחראית על מערך ההכשרה למפקדות (בה"ד 12), אפשרה לפקודות שלה להתנדב למג"ב, כדי לפקד על קורס הלוחמות.⁷³

"ירי בתנועה": מיון הלוחמות הראשונות והכשרתן

בינואר 1996 עברה סגן הדס שפירא מצה"ל למג"ב, כדי לפקד על קורס הלוחמות הראשון בחיל. מסלול השירות של שפירא בצה"ל כלל פיקוד על טירונים גברים שיועדו לשירות עורפי, הן כמפקדת כיתה והן כקצינה, מפקדת מחלקה. בהמשך, פיקדה שפירא על צוות צוערות בקורס קצינות, על פלוגת טירוניות נשים ולבסוף על קורס מ"כיות, שנועדו לפקד על טירונים גברים. במהלך שירותה הצבאי, אם כן, רכשה שפירא ניסיון עשיר בפיקוד על חניכים וחניכות במסגרת הכשרה, כמו גם בניהול צוותי הדרכה.⁷⁴

נוסף על ניסיונה הפיקודי, הביאה עימה שפירא אמונה מוצקה בעקרונות פמיניסטיים. כשנשאלה בתוכנית אירוח בטלוויזיה מדוע לקחה על עצמה את התפקיד, ענתה: "קודם כול, מתוך אידאולוגיה. א', מתוך ערכים שחונכתי עליהם וגדלתי [...] מעבר לזה, מתוך זה שאני חושבת שזה מה שנכון לנשים, זו ההתקדמות [...] זה מה שאני יכולה לתרום בפן התקדמות הנשים במדינה שלנו".⁷⁵

אנשי צוות המיון של מג"ב חיפשו אחר מתנדבות שיסכימו להתגייס למג"ב בבסיסי הטיירוניות לנשים של צה"ל.⁷⁶ המדדים המרכזיים לבחירה במועמדות היו ציון קבוצת איכות (קב"א) גבוה, מצב גופני תקין והניעה (מוטיבציה).⁷⁷ הממיינים בחרו ב-60 מתנדבות מתאימות, מתוך כ-1,100 חיילות במחזור הגיוס. המועמדות ביצעו "גיבושון", יום של מבחני התאמה גופניים ומנטליים, שאותו עברו בהצלחה 33 חיילות.⁷⁸ ההצעה להצטרף להכשרה קרבית וליחידה לוחמת הפתיעה את המועמדות, שלא ידעו על האפשרות לשרת במג"ב טרם גיוסן. נראה כי התגובות הראשונות מצידן היו שליליות וכללו חשש מפני הלא-נודע.⁷⁹

⁷¹ ראו משגב וציבוריוב, לעיל ה"ש 63.

⁷² דנה רופין השוטר מספר 1: סיפורם של 16 המפקחים הכלליים במשטרת ישראל 164 (2011).

⁷³ פרוטוקול הוועדה לקידום מעמד האישה, 14.1.1997, (15.6.2021) https://www.nevo.co.il/law_word/Law103/14_ptv_478286.pdf (להלן: פרוטוקול הוועדה לקידום מעמד האישה). (14.1.1997).

⁷⁴ ריאיון של שלומי שטרית עם הדס שפירא-מדמוני, מפקדת קורס לוחמות (3.6.2018) (להלן: שפירא-מדמוני, ריאיון).

⁷⁵ "בשידור חי – דן שילון מארח" (ערוץ 2, 13.6.1996) (להלן: "בשידור חי").

⁷⁶ אזכיר כי באותן השנים עברו המתגייסות לצה"ל טירוניות שנמשכה שבועיים, בבסיסים נפרדים מאלה של הטיירוניות הגברים.
⁷⁷ ציון "קבוצת איכות" (קב"א) הוא מדד המיון המרכזי המשמש את צה"ל למיון מועמדים לשירות ביטחוני. הציון נע בין 41 ל-56; 43 הוא הציון הנמוך ביותר המאפשר גיוס. מועמדים לקורס פיקודי חייבים ציון קב"א של 48 לפחות, בעוד שמועמדים לקצונה וליחידות מיוחדות נדרשים לציון 52 ומעלה.

⁷⁸ "פרוייקט בנות לוחמות סיכום עד כאן" [כך בכותרת המסמך] (מוזיאון מג"ב, 14.1.1997) (להלן: "פרוייקט בנות לוחמות").
⁷⁹ החיילות מצאו את עצמן באי-ודאות רבה; לחידוש שבשירות צבאי בכלל ולהיעדר ההיכרות ביניהן נוסף עתה חוסר הידע על מסלול השירות שהוצע להן.

אחת הלוחמות סיפרה לימים, כי בעת גיוסה לא ידעה שמג"ב הוא חלק מהמשטרה.⁸⁰ נראה כי בתום תהליך המיון שינו רוב המועמדות שנבחרו את דעתן, עד כדי הגדרת האפשרות לשרת כלוחמת כ"מלהיבה".⁸¹ רק חמש מבין אלה שעברו את המיונים בהצלחה, בחרו שלא להצטרף לקורס ונשארו בצה"ל.⁸²

הטירוניות עברו לבסיס ההדרכה החילי של משמר הגבול בבית חורון. צוות ההדרכה, בפיקודה של סגן שפירא, כלל רב-סמל פלוגתי (רס"פ), סמל ושלושה מפקדי כיתות. חוץ משפירא ומפקדת כיתה אחת שהגיעה מצה"ל, היו כל אנשי הסגל גברים, מדריכים ותיקים במג"ב.⁸³

קורס הלוחמות נמשך 15 שבועות ונועד להכשיר את הטירוניות כשוטרות מג"ב מבצעיות, בעלות יכולות זהות לאלה של השוטרים הגברים. החניכות למדו את ערכי החיל, התאמנו בירי בכלי נשק שונים, ערכו אימוני כושר גופני והגנה עצמית, ערכו תרגילי לחימה מרמת הפרט ועד המחלקה, ורכשו מיומנויות בסיסיות ללוחמה בטרור. מבנה ההכשרה היה דומה מאוד לקורס לוחמים רגיל, אך קצר ממנו בכמה שבועות. עיקר השינויים בהכשרה נועדו להתאים את הקורס למאפיינים הפיזיולוגיים של הגוף הנשי. לדוגמה, משום שהחניכות נפגעו משברי מאמץ בקלות יחסית לעומת חניכים גברים, הן נסעו לאימונים (בניגוד לחניכים, שהלכו לשם), ערכו מסעות קצרים יותר מאשר החניכים והיו פטורות משמירה בשעות הלילה.⁸⁴ אולם בנושאים מקצועיים אחרים, כמו למשל קליעה, היו החניכות צריכות לעמוד באותו הרף שנדרש מחניכים גברים.⁸⁵ שלוש חניכות עזבו את ההכשרה טרם סיומה וחזרו לשרת בצה"ל.⁸⁶

הכשרת נשים כלוחמות, תוך מגע מתמיד עם גברים רבים, הציבה אתגרים לא פשוטים. משך הזמן הקצר, בין ההחלטה על שילוב לוחמות לתחילת הקורס, לא הותיר זמן לעבודת הכנה יסודית. לדברי שפירא, היו סוגיות רבות, טכניות ועקרוניות, שהמענה להן ניתן "תוך כדי תנועה". למשל, באיזה סוג נעליים צריך לצייד את החניכות? האם נכון להרשות להן להתאמן כשהן לבושות בגופייה, בלי חולצה, בדומה לחניכים גברים?⁸⁷

מקורות בני-הזמן, לצד ראיונות מאוחרים, מראים כי בקרב החניכות הייתה הניעה גבוהה להצליח בקורס. ניתן להניח כי סגל המפקדים החדיר בהן את התחושה כי הן משתתפות במעשה חלוצי, וכי הן רשאיות להתגאות בכך.⁸⁸ בריאיון ליומן השבוע אמרו חניכות כי הקושי הגופני והפציעות שמהן סבלו הם הוכחה לרצונן וליכולתן להצליח. "שום דבר לא ישבור אותנו!" סיכמה אחת מהן.⁸⁹ חניכה אחרת השוותה בין האתגרים שעימם היא מתמודדת בקורס, לבין השירות הרגיל, שאפיין את רוב החיילות באותו הזמן. בניגוד לפקידות, שעליהן דיברה בזלזול, היא וחברותיה חוו אתגרים אחרים: "ירדנו לשטח, ירדנו לפוצט"אות, נקרענו על הקוצים, זחלנו, השתטחנו... הכול!"⁹⁰

עם סיום ההכשרה, ב-22 במאי 1996, הוסמכו חניכות הקורס כ"רובאי 05", כנדרש מלוחמי מג"ב ומחילי חיל רגלים בצה"ל.⁹¹ בכך, הן היו לנשים הראשונות במדינת ישראל שאומנו והוסמכו כלוחמות

⁸⁰ "בקו האש" (חדשות ערוץ 2, 23.5.1996). (להלן: "בקו האש"); ריאיון של שלומי שטרית עם דקלה חנוקר (30.5.2018) (להלן: חנוקר, ריאיון).

⁸¹ "בקו האש", שם.

⁸² "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

⁸³ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

⁸⁴ ריאיון של שלומי שטרית עם בועז טננבאום (25.2.2020) (להלן: טננבאום, ריאיון); שפירא-מדמוני, ריאיון, שם.

⁸⁵ טננבאום, ריאיון, שם.

⁸⁶ "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

⁸⁷ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

⁸⁸ חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 80.

⁸⁹ "בקו האש", לעיל ה"ש 80.

⁹⁰ "פוצט"א" – כינוי לתרגיל בסיסי בלוחמת חיל רגלים, הדרש מהלוחמת להשתטח על הקרקע במהירות, כדי להימנע מפגיעת אש האויב. השתטחות שכזו, שמבוצעת לרוב תוך כדי ריצה, גורמת במקרים רבים לחבלות קלות. ראו "בקו האש", שם.

⁹¹ צוותי שריון ותותחנים מוסמכים לרמת רובאי 03 ואילו חיילים לא-לוחמים לרמת רובאי 02.

ביחידת חיל רגלים. באוקטובר של אותה שנה נפתח קורס שני, שאותו סיימו 42 לוחמות. במהלך שנת 1997 התקיימו שני מחזורי הכשרה נוספים, שהוסיפו 101 שוטרות לחיל.⁹²

במקביל לקורס הלוחמות, החליט מטה מג"ב להכשיר מפקדות שאינן-קצינות (מש"קיות) וקצינות. זאת במטרה להציב בפלוגות, לצד הלוחמות, גם מפקדות זוטרות וכדי לייצר סגל פיקודי לקורסים הבאים. במהלך שנת 1996 הצטרפו שבע מ"כיות מצה"ל לקורסים פיקודיים במג"ב. ארבע מהן השתתפו בקורס סמלים, ושלוש בקורס הקצינים.⁹³ לאחר סיום כל מחזור של קורס הלוחמות, עברו כמה מהבוגרות להכשרה פיקודית, כדי להגדיל את מספר המפקדות הזוטרות בחיל.⁹⁴ בניגוד להכשרה הבסיסית, הנשים בקורסים הפיקודיים והמקצועיים השונים של מג"ב הוכשרו במסגרת אחת עם גברים, גם זאת לראשונה בתולדות מדינת ישראל.

הכשרתן של לוחמות לתפקידי קצונה הביא לחיכוך בין מג"ב לצה"ל והמחיש את הפער שהיה אז בעמדות שני הארגונים בנוגע לשילוב נשים. באותה העת (וגם כיום) הוכשרו מועמדים לקצונה קרבית במג"ב בבית הספר לקצינים של צה"ל, בה"ד 1. מפקד מג"ב ביקש כי הקצינים והקצינות, שנועדו למלא תפקיד זה, יוכשרו יחד בבה"ד 1. מפקדת חילות השדה (מפח"ש) של צה"ל, שקורס הקצינים היה באחריותה, התנגדה לדרישה, בטענה כי היא מנוגדת למדיניות הצבא. צה"ל קבע כי נשים לא ישתלבו בקורס הקצינים, אלא יוכשרו בבית הספר לקצינות, בה"ד 12, זאת אף שהתכנים בקורסים לקצינות לא התאימו להכשרת מפקדת מחלקה קרבית במג"ב. נראה כי הבסיס להתנגדות היה החשש מפני קביעת תקדים, שיחייב את הצבא לשלב נשים בהכשרות ובתפקידים קרביים נוספים.⁹⁵

בחינת שלבי המיון וההכשרה מראה כיצד מג"ב נכנס למיזם שילוב הלוחמות במהירות ובנחישות להצליח מחד גיסא, אך תוך הכנה מעטה מאוד, מאידך גיסא. למיזם לא קדמו צעדי למידה ומחקר, שייתכן שהיו מונעים כמה מהבעיות שעיימן נדרשו הלוחמות להתמודד (להלן). לעומת זאת, ניכר כי מפקד מג"ב ביקש לקבוע עובדה ולהבטיח כי המיזם, שידע כי ייתקל בהתנגדות, יצליח. שילובן של נשים בכל הכשרות במג"ב, מייד לאחר סיום קורס הלוחמות הראשון, כמו גם העימות עם צה"ל בנוגע להכשרת קצינות, מעיד על כך כי הכוונה לשלב לוחמות בחיל הייתה רצינית וכנה, ולא ניסיון לשלם מס שפתיים לתאוריה חברתית כלשהי.

המיזם חייב להצליח: הצבת הלוחמות ביחידות מבצעיות

לאחר סיום קורס הלוחמות, עברו השוטרות החדשות ליחידות הקבע שלהן, בדרך כלל פלוגות מג"ב. כל 16 הבוגרות של הקורס הראשון שלא המשיכו להכשרה פיקודית ושתי מש"קיות נוספות הוצבו בפלוגה ל"ו של החטיבה הדרומית ("מג"ב דרום") שפעלה בדרום-מזרח מרחב התפר, באזור קיבוץ בית גוברין. בפלוגה ל"ו סיררו הלוחמות לאורך קו התפר ורכשו את ניסיון הראשון בפעילות מבצעית. כמה חודשים מאוחר יותר עברו עשר מהלוחמות האלה לשתי פלוגות סמ"ג (אחת מהן במג"ב דרום), חמש לכל יחידה.⁹⁶ הצבה לפלוגה, שבה לא שירתו עד אז נשים, כללה לפחות ארבע לוחמות, בוגרות אותו מחזור. המטרה הייתה ליצור קבוצת תמיכה עבור הלוחמות, שנכנסו לסביבה שעד אז הייתה גברית לחלוטין.⁹⁷ עם זאת, הגביל מטה החיל את מספר הלוחמות המרבי בכל פלוגה, כך ששיעורן לא יהיה יותר מ-10% מכלל

⁹² תרשים ללא כותרת (מוזיאון מג"ב, ללא תאריך).

⁹³ "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

⁹⁴ שם.

⁹⁵ פרוטוקול הוועדה לקידום מעמד האישה 14.1.1997, לעיל ה"ש 73.

⁹⁶ היחידות היו סמ"ג 1 וסמ"ג 5. תרשים ללא כותרת (מוזיאון מג"ב, ללא תאריך).

⁹⁷ "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

הלוחמים (כלומר, בפלוגה ממוצעת יכלו לשרת בין שבע לעשר לוחמות). החלטה זו נועדה להפחית את ההתנגדות לשילוב נשים בקרב מפקדי הפלוגות, נושא שאדון בו בהמשך.⁹⁸

עם הזמן נשלחו הלוחמות להכשרות מקצועיות שונות, שאפשרו להן לשרת במגוון תפקידים מבצעיים בפלוגות, כמו מפקדת סיור, נהגת, חובשת, מפעילת קשר ועוד.⁹⁹ הלוחמות היו מוסמכות וכשירות לבצע כל משימה מבצעית שנדרשה מהפלוגה. עם זאת, אופן שילובן במשימות השתנה מיחידה ליחידה, בהתאם למדיניות מפקד הפלוגה.

הלוחמות הראשונות חשו כי הן נמצאו בבחינה מתמדת. הן היו מודעות לכך שהן "עושות היסטוריה", כמו גם להתנגדות שנוכחותן עוררה. "הרגשתי שכולם מסתכלים עלי כל הזמן", סיפרה חנוקר. "הייתי צריכה להוכיח את עצמי, להראות להם [ללוחמים האחרים] שנשים יכולות לעשות הכל כמו גברים". חנוקר, ששירתה ביחידת סמ"ג בנגב, ציינה במיוחד את סוגיית השימוש בכוח: "כשמתחככים בעבריינים אלימים ושבלי"ריסטים [נגבי רכב] צריך לפעמים להשתמש בכוח. כאישה, ידעתי שאני צריכה להוכיח שגם אני יכולה להרביץ כשצריך".¹⁰⁰ גם חברת הכנסת יעל דיין העידה על הפעלת כוח מצד הלוחמות. בדיון בוועדת הכנסת לקידום מעמד האישה, במאי 1998, סיפרה דיין כי פגשה בלוחמות מג"ב "עם האלות בשטח" במהלך הפגנות וכי הן "התנפלו" על המפגינים.¹⁰¹ דוגמאות אלה תואמות, לכאורה, את ההנחה המופיעה במחקר על אודות חיילות, שלפיה נשים בתפקידים "גבריים" נוטות לאמץ מאפייני התנהגות המזוהים עם גבריות.¹⁰² עם זאת, מדבריה של חנוקר, כמו גם מעדויותיהן המאוחרות מעט יותר של לוחמות אחרות, עולה כי הנשים נדרשו להתאים את עצמן למציאות מבצעית מסוימת, שדרשה לעיתים הפעלת כוח. דרכי הפעולה שבהן בחרו נועדו להוכיח לעמיתיהן הגברים כי הם יכולים לסמוך עליהן בשעת קרב.¹⁰³

שילוב נשים לא עצר בלוחמות מן השורה. בוגרות קורס סמלים השתלבו בתפקידי פיקוד בפלוגות ובקורסים, שם פיקדו גם על גברים. שוטרות שעזבו תפקידי לחימה, מכל סיבה שהיא, שולבו במגוון תפקידי הדרכה ומבצעים, לצד גברים.¹⁰⁴

חווה הדעת הראשוניות בדבר שילוב נשים בפעילות מבצעית היו מעורבות. מאחר שהלוחמות התנדבו לתפקיד, בניגוד לגברים ששירתו במג"ב, הן היו, ככלל, בעלות נתונים אישיים גבוהים יחסית, ממושמות יותר ובעלות הניעה גבוהה מזו של עמיתיהם. משום כך, הן נטו להתאמץ יותר מעמיתיהן כדי להצליח במילוי התפקיד. במשימות שחייבו מגע עם נשים, כגון מחסומים, מעצר חשודות, או טיפול במפגינות ובמפירות סדר, היו הלוחמות חסרות תחליף. לבסוף, השילוב החברתי בין נשים לגברים בפלוגות המבצעיות, ככלל, היה מוצלח.¹⁰⁵

לעומת זאת, הסתבר כי הלוחמות חוו שחיקה מהר יותר מלוחמים. פעילות חסרת גיוון, כמו סיורים ממונעים לאורך קו התפר, פגעה בהניעה של הלוחמות וחלקן ביקשו העברה ליחידה אחרת. בעיה נוספת הייתה רמת הכושר הגופני של הלוחמות, שהייתה נמוכה מהדרוש. לפגיעה הישירה ביכולת המבצעית של

⁹⁸ "הנדון – דיון מצב עד כאן – לוחמות מג"ב" (מוזיאון מג"ב, 10.9.1997) (להלן: "דיון מצב עד כאן").

⁹⁹ חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 80; "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

¹⁰⁰ "חיכוך" הוא מונח בעגה המשטרית, שמשמעותו מגע קרוב (לאו דווקא במונח הפיזי) בין שוטר לעברייני. "שבלי"ריסט" הוא הכינוי המשטרתי לנגב רכב (שבלי"ר = שימוש ברכב ללא רשות); חנוקר, ריאיון, שם.

¹⁰¹ פרוטוקול ישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת ה-14 (5.5.1998)

<https://oknesset.org/meetings/2/0/2055749.html>

¹⁰² ראו **ששון לוי**, לעיל ה"ש 20, בעמ' 154-163.

¹⁰³ פרוטוקול מסי' 184 מישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, של הכנסת ה-15 (12.3.2002)

https://fs.knesset.gov.il/15/Committees/15_ptv_498053.docx

¹⁰⁴ "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98; "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

¹⁰⁵ "פרוייקט בנות לוחמות" שם.

היחידות נוספה גם השפעה עקיפה, שכן רמת הכושר הנמוכה הגבירה את הסיכון לפגיעה בקרב נשים. בגלל הפציעות, ובעקבותיהן גם הצורך להחלים מהן, נעדרו יותר לוחמות מלוחמים מתפקידן.¹⁰⁶ האופן שבו שיבץ מג"ב את הלוחמות ביחידות המבצעיות מראה על כוונה לאפשר להן להצליח. כפי שנראה להלן, ריכוז הלוחמות בחטיבה הדרומית של מג"ב נבע מתמיכתו של מפקד החטיבה במיזם, בניגוד להתנגדותם של עמיתיו. גם אופן השיבוץ, ששילב הגבלה של מספר הלוחמות מחד גיסא והצבת מפקדות יחד עם לוחמות מהשורה מאידך גיסא, נועד לצמצם התנגדויות ולהקנות ללוחמות "רשת ביטחון" חברתית ופיקודית. לבסוף, העברתן המהירה של לוחמות מפלוגות בט"ש ליחידות סמ"ג, לאחר שנמצא כי ההניעה שלהן יורדת במשימות חד-גוניות, מעידה על גמישות מצד פיקוד החיל, שאינה נפוצה בארגונים ביטחוניים.

"סכין בין השיניים, או לק בציפורניים?": האתגרים שעימם התמודד מיזם שילוב הלוחמות

החל מראשיתו עמדו בפני מיזם שילוב הלוחמות במג"ב אתגרים שונים. עצם הצבתן של נשים בתפקיד קרבי, בסתירה לחלוקת התפקידים המגדרית שהייתה מקובלת עד אז, עוררה התנגדות. "היינו צריכים לשנות את הדעות הקדומות בישראל לגבי נשים בתפקידי לחימה, להוכיח שהאישה היא לא רק אימא", אמרה שפירא.¹⁰⁷

גברים במגוון רחב של מעמדות ותפקידים ביטאו התנגדות שכזו. לדוגמה, טירון בשם רמי לוי, שהתאמן במקביל לחניכות הקורס הראשון, אמר: "בנות... יש להן תימשרד שלהם, תיטלפון שלהם... [הן] לא בדיוק צריכות לירות וללכת לקרב".¹⁰⁸ סגן ניצב גדעון מור, ראש ענף ההדרכה של החיל, ביטא זאת באופן רהוט יותר, אך חריף לא פחות: "באופן רעיוני ובסיסי אני סבור שאין מקום לשלב לוחמות במערך המבצעי במשמר הגבול ובמקומן יש להציב לוחמים".¹⁰⁹ אפילו השר לביטחון פנים, גיבור המלחמה אביגדור קהלני, הטיל ספק בפומבי במיזם. בתוכנית "בשידור חי – דן שילון מארח", כשהדס שפירא יושבת לצידו, אמר קהלני: "הייתי רוצה שאשתי [...] תמשיך להיות עם לק בציפורניים ואודם על השפתיים ושלא תסתובב בבית עם סכין בין השיניים". בהמשך, הוסיף קהלני כי השתתפות נשים בלחימה תפגע ביכולתן למלא את התפקיד המסורתי המרכזי שלהן: "הן אחרי זה צריכות להיות אימהות! ו'אימא' זועקים ברגע של כאב. האימא צריכה להיות משהו אחר. ואם היא תעבור את החוויות שאני עברתי, היא יכולה להיות אישה קשוחה אולי, שאני לא רוצה שהיא תהיה אותה אימא שאני מצפה ממנה".¹¹⁰ מחיאות הכפיים שלהן זכה העידו כי ביטא עמדה שהייתה מקובלת על חלק גדול מהקהל שישב באולם.

ההתנגדות המשמעותית ביותר, שאימה על הצלחת מיזם שילוב הלוחמות, באה מצידם של מפקדים בכירים בתוך מג"ב. סדן נזכר כי "השוביניזם הגברי והדעות הקדומות שנגדם היה צריך להילחם היו לא רק במישור הרחב, אלא גם בתוך משמר הגבול, כנגד מפקדים עם סטריאוטיפים שלנשים אין מה לחפש כלוחמות".¹¹¹ נראה כי ההתנגדות הייתה רחבה: לפחות שלושה מבין חמישה מפקדי חטיבות בחיל התנגדו במוצהר לשילוב לוחמות ביחידותיהם. ניצב משנה בנצי סאו, מפקד החטיבה הצפונית, תהה מה יקרה כאשר סיור, הכולל לוחמת, יידרש להיכנס לשטח בשליטה פלסטינית. אמירה זו ביטאה, ככל הנראה, חוסר אמון ביכולתה של אישה להתמודד עם מצב קרבי מסוכן, חשש מפני פגיעה באישה, או שניהם גם יחד.

¹⁰⁶ ש.ם.

¹⁰⁷ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

¹⁰⁸ "בקו האש", לעיל ה"ש 80.

¹⁰⁹ "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98.

¹¹⁰ "בשידור חי", לעיל ה"ש 75.

¹¹¹ משגב וציבוריוב, לעיל ה"ש 63.

סאו אמר כי מפקדי הפלוגות בחיל מתנגדים לשילוב לוחמות והזהיר כי אסור להתעלם מדעתם. הוא אומנם לא המליץ לבטל לחלוטין את שילוב הלוחמות, אך הציע להעבירן לתפקידי הדרכה, או למשימות המחייבות מגע עם נשים, במחסומים שבאזור ירושלים.¹¹² מפקד החטיבה הדרומית, ניצב משנה שלומי קעטבי, היה היחיד מבין עמיתיו שתמך בגלוי בעמדתו של מפקד החיל ובמיזם,¹¹³ ובשל עמדתו זו, ככל הנראה, הוצבו מרבית הלוחמות הראשונות ביחידות שהיו באחריותו.

גורם נוסף להתנגדות היה השקפת עולם גברית, שלפיה אחד מתפקידיה של הגבר הוא להגן על נשים מפני פגיעה. קהלני, אשר איבד חברים ופקודים רבים ואף נפצע קשה בעצמו, הסביר את התנגדותו לנשים לוחמות בכך כי רצונו למנוע מהן לחוות את הטראומה הכרוכה בלחימה. זאת אף שלדבריו "בנות יכולות לעשות כל דבר".¹¹⁴

גישה זו פגעה לעיתים בהכשרת הלוחמות. המפקדים הגברים, שלהם הייתה זו התנסות ראשונה בפקוד על נשים, נטו להקל על החניכות כשאלה התלוננו על כאבים, במיוחד כאלה הקשורים במחזור החודשי. שפירא סיפרה, כי החניכות, שהבינו זאת, הרבו להתלונן על כאבי מחזור, עד שהורתה למדריכים לתעד ביומן את התלונות, כדי שניתן יהיה לאמת או לשלול אותן.¹¹⁵ המפקדים התקשו גם להתמודד עם בכי, מה שחייב את שפירא לשנות את התנהגותם במקרים שכאלה: "גבר שרואה בת בוכה... זהו! שום דבר! מבחינתו, היא בוכה, [הוא אומר] 'הכול בסדר, שבי, תרגעי...' לא! היא יכולה להמשיך לעבוד, גם אם קשה לה".¹¹⁶

החשש מפני פגיעה בלוחמות, לצד חוסר אמון ביכולותיהן, גרם לחלק מהמפקדים שלא לשלוח אותן למשימות מורכבות או מסוכנות. בכמה פלוגות, לדוגמה, מנעו המפקדים מלוחמות להשתתף במבצעי מעצר, או שדאגו למקם אותן בעמדות בטוחות יחסית, בעורף.¹¹⁷ חנוקר סיכמה את תחושותיה: "הרגשנו שהמפקדים שלנו גוננו עלינו יותר מדי. הם לא נתנו לנו להשתתף במשימות מסוימות, או בגלל שהם פחדו ממה שיקרה לנו, או כי הם לא האמינו שאנחנו יכולות לתפקד טוב כמו הגברים".¹¹⁸ מאחר שמשימות שכאלה נחשבו למשמעותיות יותר בעיני הלוחמים, אי-השתתפותן של נשים פגע באמון בהן כלוחמות שוות ערך, וחוזר חלילה.

עמדות מוטות מגדרית כלפי הלוחמות לא היו נחלתם של אנשי מג"ב בלבד. גם אזרחים התקשו להתמודד עם המצב החדש, במיוחד כאלה שבאו מקהילות שבהן רווחו תפיסות מסורתיות בנוגע לחלוקת התפקידים בין המינים. ביישובי המגזר הערבי, למשל, נתקלו הלוחמות לא אחת ביחס מזלזל מצד התושבים ולעיתים אף בעלבונות.¹¹⁹ חנוקר, ששירתה בנגב, דיווחה על ניסיון דומה: "בדואים, שלא 'סופרים' נשים, לא ידעו מה לעשות אתנו, ולמה בכלל אישה רוצה לבדוק את תעודת הזהות שלהם. בהתחלה הם התעלמו מאתנו לגמרי ודיברו רק עם השוטרים שהיו אתנו".¹²⁰

התחושה כי הנשים זכו ליחס מועדף, הוסיפה להתנגדות הלוחמים כלפיהן. גרמו לכך ההבדלים בתנאי השירות ובציוד, במיוחד במהלך הטירונות. לדוגמה, חניכות הקורס לנו במבנה בטון, בניגוד לגברים, שישנו באוהלים; החניכות היו פטורות משמירה בשעות הלילה בניגוד לחניכים שנשאו בנטל המשימה הלא-

¹¹² "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98.

¹¹³ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

¹¹⁴ "בשידור חי", לעיל ה"ש 75.

¹¹⁵ "הבלתי חשובים" (ערוץ כאן 11, 6.7.2021).

¹¹⁶ "בשידור חי", לעיל ה"ש 75.

¹¹⁷ "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

¹¹⁸ חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 80.

¹¹⁹ "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98.

¹²⁰ חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 80.

אהודה הזו.¹²¹ "הייתה קנאה גדולה מאוד בקרב הלוחמים [...] הלוחמים פשוט הרגישו שיש יחס אחר כלפי הלוחמות, שיש עדיפות ביחס על פני הלוחמים".¹²²

ייתכן כי מה שתרים יותר מכול לתחושות הקנאה והמרמור בקרב הטיירוניס הגברים היה הנשק האישי שנופק לחניכות. בניגוד לגברים, שנשאו רובה סער (רוס"ר) M-16 ארוך, קיבלו הנשים את הדגם המקוצר של הנשק, שהתאים יותר למבנה גופן. הרובה הקצר, שהיה נדיר יחסית באותה העת, שימש יחידות מיוחדות, קצינים, מפקדים ולוחמים ותיקים, ונחשב לסמל מעמדי לא פחות מאשר לכלי נשק. בעיני הטיירוניס הייתה זו העדפה לא-ראויה של הטיירוניות על ידי פיקוד החיל.¹²³

הטיירוניות התמודדו עם אמירות מצד החניכים הגברים, שלפיהן הן "פונקו" על ידי המדריכים וכי הן אינן מסוגלות לתפקד כמו לוחמים.¹²⁴ ראש ענף הפסיכולוגיה במג"ב הזהיר כי הטיירוניס רואים בנשים "פרימדונות" ו"מפונקות", הוא ביקש להפחית את ההתנגדות ואת הביקורת מצד טירוניס ולוחמים, ולכן המליץ לשלב את בני שני המינים במשימות ובתרגילים רבים ככל האפשר, כמו גם לבטל את הפטור שניתן לנשים ממשימות שמירה. כמו כן, המליץ להפחית את החשיפה התקשורתית של הלוחמות, משום שזו תרמה, לראייתן, לתפיסתן השלילית על ידי הגברים בחיל.¹²⁵

ההיבט הגופני של ההכשרה והפעילות המבצעית הציב אתגרים נוספים. באותה העת נערות ישראליות לא ראו בשירות קרבי כאפשרות הפתוחה בפניהן, ולכן לא התאמנו לקראת הגיוס. זאת בניגוד לנערים, שרבים מהם התאמנו במשך תקופה ארוכה, אם בחוגי הכנה פרטיים ואם במסגרת צבאית למחצה, הגדני"ע.¹²⁶ משום כך, הלוחמות שהתגייסו בשלבים המוקדמים של המיזם היו בכושר גופני ירוד יחסית.

הרצון למשוך מועמדות מתאימות רבות ככל האפשר, לצד ההכרה בכך שהמתגייסות לא התכוונו במיוחד לשירות קרבי, הביא את מג"ב להציב רף נמוך יחסית של דרישות גופניות בעת המיונים.¹²⁷ כושרן הלקוי של החניכות, לצד חוסר ניסיון באימון נשים, גרם לפציעות רבות במהלך הקורס. "כשסיימנו את התרגיל כיתה שלנו, חזרנו כולנו מלאות פצעים, חבלות, כתמים כחולים, דם, חתכים, מרפקים פרוקים [...]". סיפרה חנה שמעון.¹²⁸ המציאות שאותה תיארה שמעון בהתלהבות לכתב חדשות, כדוגמה לאופן שבו היא וחברותיה מתגברות על כל קושי, לא התאימה לכל חניכה. כאמור, שלוש מבין 28 הנשים בקורס הראשון עזבו אותו בטרם הסתיים, ככל הנראה על רקע המתח הנפשי והמאמץ הגופני.¹²⁹

אלה שנשארו סבלו מפציעות רבות. שיעור שברי המאמץ בקרב חניכות הקורסים נותר גבוה מהממוצע, למרות ההתאמות שנערכו בתוכנית האימונים, בתזונה ובנעליים. הלוחמות שהוצבו בפלוגות נזקקו ליותר בדיקות רפואיות וימי מחלה מעמיתיהן הגברים, בשל הפעילות המאומצת.¹³⁰ היו גם בעיות מעשיות. לדוגמה, בסיס ההדרכה החילי לא היה ערוך לקליטת חניכות. מאחר שלא היה מקום להציב עבורן אוהלים בשטח הבסיס, פינה הסגל את אחד מבנייני המשרדים המעטים שבמקום,

¹²¹ כאמור, הפטור נועד לצמצם את הסכנה לשברי מאמץ, שהחניכות היו רגישות לה יותר מאשר חניכים. "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

¹²² טננבאום, ריאיון, לעיל ה"ש 84.

¹²³ טננבאום, ריאיון, שם; חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 80.

¹²⁴ חנוקר, ריאיון, שם.

¹²⁵ "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

¹²⁶ לדוגמה, בגיל 17-18 השתתף המחבר במיזם צבאי בשם "גדני"ע בכושר קרבי". במסגרת התוכנית התאמנו קבוצות של בני נוער (כולם גברים) ברחבי הארץ, תחת השגחתם של מדריכים צבאיים בשירות מילואים. האימונים נערכו פעמיים בשבוע, ללא עלות כספית למשתתפים ונועדו להכין את בני הנוער לשירות קרבי בכלל ולקראת המיונים של היחידות המובחרות בפרט.

¹²⁷ "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

¹²⁸ "בקו האשי", לעיל ה"ש 80.

¹²⁹ טננבאום, ריאיון, לעיל ה"ש 84; חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 80.

¹³⁰ "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98.

והסב אותו למגורי החניכות. גם בבסיסי הפלוגות לא היו מקומות שהתאימו ללינת נשים, או מקלחות נפרדות. משום כך חלק מהלוחמות לנו ב"בית החייל", בעיר הסמוכה לבסיס הפלוגתי.¹³¹

סוגיה נוספת הייתה הנשק האישי שניתן ללוחמות. רוב הנשים שהתגייסו למג"ב התקשו להפעיל את רובה השירות התקני, רוס"ר M-16, בשל אורכו. לכן, החליט פיקוד מג"ב לצייד את הלוחמות ברובה מקוצר, כפתרון מחויב המציאות. זאת, למרות ההשפעה השלילית שהייתה לצעד זה על היחסים שבין הלוחמים ללוחמות, כפי שצוין לעיל.¹³²

לבסוף, המינהל הצבאי הערים קשיים נוספים. צה"ל נמנע בתחילה מלהכיר בהסמכה המקצועית שניתנה לבוגרות קורס הלוחמות, כשוות ערך לזו של חייליו. בהמשך, סירב צה"ל להעניק ללוחמות השתחררו משירות "תעודת לוחם", הכרה שבצידה זכאות למענקים כספיים ולמלגות.¹³³

עניין נוסף שמיזם שילוב הלוחמות עורר הוא נושא ההטרדות המיניות. אולם המקורות בני-הזמן אינם מזכירים הטרדה מינית כבעיה חריגה. ייתכנו לכך כמה הסברים: ראשית, הפיקוח ההדוק של מטה מג"ב, לצד העניין האישי שמפקד החיל גילה בהצלחת המיזם, יכלו לעודד את מפקדי הפלוגות למנוע התנהגות שאינה הולמת בקרב השוטרים; שנית, ייתכן שבגלל הנורמות החברתיות שרווחו אז נשים נטו לקבל התנהגויות אשר היום נחשבות כפוגעניות;¹³⁴ שלישית, הלוחמות עצמן, שחשו כי הן נוטלות חלק במיזם חלוצי וכי הן נמצאות בבחינה מתמדת, העדיפו "לנשוך את השפתיים" בראותן הטרדה מינית כעוד אמצעי שבו גברים מביעים התנגדות למעמדן החדש. "בהתחלה היו הרבה הערות [פוגעניות]", אמרה חנוקר. "תזכור, חוק ההטרדה המינית עוד לא היה כל כך מוכר [...] היו לך כמה חברים טובים, אבל גם היו כאלה שראו בך פשוט אובייקט מיני".¹³⁵ דברים אלה מתיישבים עם הנחתה של ששון לוי, שלפיה חיילות בצה"ל, שביקשו להשתלב בתפקידים "גבריים", נטו להתעלם מהטרדות מיניות, כדי לא להעצים בעיה מגדרית במערכת הצבאית, העלולה לפגוע במעמדם. זאת אף שהתעלמות שכזו מאפשרת את המשך קיום ההטרדה המינית, כנורמה חברתית.¹³⁶ מחקר מאוחר יותר, שבחן את שביעות רצונן של שוטרות בארה"ב מעבודתן, הציע כי תחושות של שייכות ומחויבות לארגון עשויות להפחית את החומרה שנשים מייחסות להטרדה מינית. ייתכן, אם כן, כי גם רוח היחידה בפלוגות מג"ב תרמה להיעדר הדיווח על הטרדות, אם בכך שמנעה אותן מלכתחילה ואם בכך שהפחיתה את המשמעות שהלוחמות ייחסו להן.¹³⁷

צעדי מניעה ופתרונות

אחד הצעדים הראשונים שנקט ניצב סדן בעניין שילוב לוחמות, היה גיוס תמיכתם של הממונים עליו. "הלכתי לשר לביטחון פנים שחל ולמפק"ל חפץ והצגתי את הרעיון שלי. קיבלתי מהם תמיכה מלאה [...] בלי זה, מג"ב לא היה מצליח".¹³⁸ תמיכה זו סייעה להבטיח את שיתוף הפעולה מצד מפקדים בכירים במשטרה ובמג"ב, כמו גם סיוע מצד המשרד לביטחון פנים במהלך המגעים עם צה"ל ועם משרד הביטחון. גם מחליפו של שחל במשרד לביטחון פנים, קהלני, לא התנגד באופן מוחלט לשילוב נשים: בעת שירותו כסגן מפקד

¹³¹ חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 90.

¹³² "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78; טננבאום, ריאיון, לעיל ה"ש 84.

¹³³ Orna Sasson-Levi, *Feminism and Military Gender Practices: Israeli Women Soldiers in "Masculine" Roles*, 73(3) SOCIOLOGICAL INQUIRY 440, 462 (2003).

¹³⁴ אזכיר כי החוק למניעת הטרדה מינית נחקק בשנת 1998, כלומר מעט לאחר תחילת שילובן של לוחמות במג"ב.

¹³⁵ חנוקר, ריאיון, לעיל ה"ש 80.

¹³⁶ ששון לוי, לעיל ה"ש 20, בעמ' 184-191.

¹³⁷ Jill Harrison, *Women in Law Enforcement: Subverting Sexual Harassment with Social Bonds*, 22(3) WOMEN & CRIMINAL JUSTICE 226 (2012).

¹³⁸ ריאיון עם ישראל סדן, מפקד מג"ב (30.5.2018).

חילות השדה (מפח"ש) בצה"ל, הורה קהלני לשלב פלוגת צוערות בבית הספר לקצינים, בה"ד 1, בניגוד לעמדתו של מפקד בית הספר.¹³⁹

האתגר המשמעותי ביותר היה שינוי עמדותיהם של המפקדים במג"ב, שכן אלה היו המפתח להצלחת המיזם: "יש חשש בקרב המפקדים ממ"ר [מפקד מרחב/חטיבה] / מ"פ בתחום השילוב הלוחמות [כך במקור] בתפקידים ובמשימות המבצעיות, היכן שיש חשש פירושו שאין השתלבות היכן שאין חשש רואים שהלוחמות משתלבות היטב".¹⁴⁰ מפקד מג"ב סדן התמודד עם האתגר בשתי דרכים. ראשית, הוא ליווה את המיזם באופן אישי וסייע לפתור בעיות, כשאלה התעוררו. סגן שפירא מעידה: "הייתה לי תמיכה מלאה של מפקד מג"ב. כל מה שביקשתי, הוא היה נותן [...] היה לי קו פתוח אליו".¹⁴¹ שנית, סדן הבהיר לפקודיו שהוא מצפה כי שילוב הנשים יצליח. בספטמבר 1997, אל מול התנגדות בוטה מצד מפקדי החטיבות, הורה סדן להרחיב את שילוב הלוחמות ליחידות נוספות בחיל. בתגובה לטענות כי הניסיון נכשל, קבע מפקד מג"ב כי "הפרויקט לא נכשל, להפך, אנו נמצאים בנקודת האל-חזור".¹⁴² סדן חזר והדגיש כי מבחינתו אין מדובר ב"ניסוי", אלא בתהליך שהוא מצפה שיתבצע בהצלחה.¹⁴³ המסר למפקדים בחיל היה חד וברור: כישלונם לשלב לוחמות ביחידותיהם ייחשב לכישלון מקצועי-פיקודי. יש להניח כי לאמירה כזו הייתה השפעה ברורה על מפקדי הפלוגות והחטיבות, התלויים במפקד החיל לקידום.¹⁴⁴ לצד זאת, הסכים סדן להגביל את מספר הלוחמות בכל פלוגה, לפחות בתקופה הראשונה של המיזם. זאת כדי לצמצם את העילה להתנגדות בקרב מפקדי הפלוגות ולהרגיל אותם ואת הלוחמים הגברים בהדרגה לנוכחות נשים ביחידה.¹⁴⁵

במג"ב התייחסו לשילוב הלוחמות כאל מיזם ארוך טווח. מחלקת כוח האדם של מג"ב יצרה משרד חדש, שריכז את העיסוק בשילוב הלוחמות בחיל, מהמיון ועד לפעילות המבצעית. הדס שפירא מונתה לקצינת מטה (קמ"ט) לוחמות מג"ב, ומיזם שילוב הלוחמות בחיל היה מעתה בתחום אחריותה. את השלבים הראשונים של שירות לוחמות בפלוגות ליוותה פעילות הסברה, הדרכה וחינוך, שנועדה ללמד את הגברים כיצד ראוי לשלב נשים. "הלכתי מיחידה אחת לשנייה ונפגשתי עם הקצינים והמש"קים", סיפרה שפירא. "היו לנו שיחות ארוכות [...] אמרנו להם איך לשלב [נשים], איך לשים לב להערות פוגעניות, איך להבטיח שהבנים לא משאירים את הבנות מאחור [כלומר, בבסיס] כשהם יוצאים למשימה".¹⁴⁶ פגישות אלה, לצד ביקורים תדירים של קצינים שעסקו בשילוב הלוחמות, אפשרו למטה מג"ב לעקוב אחר התקדמות השילוב וחיזקו את אחריותם של מפקדי הפלוגות להצלחה. "הסתכלנו עליהם בזוכית מגדלת", סיכמה שפירא.¹⁴⁷ כמה מהצעדים שנקט מג"ב מעידים על חשיבה מקדימה ועל ניסיון למנוע בעיות בטרם תתרחשנה. דוגמה לכך הוא גיוס נשים ישירות לתפקידי קצונה ופיקוד זוטרים. כך, היו ללוחמות בפלוגות נציגות בקרב הפיקוד, כמו גם דגם לחיקוי, החל מיומן הראשון ביחידה. פתרון דומה היה הצבתן של מדריכות בקורסים שכל, או רוב, החניכים בהם גברים. כך הורגלו הלוחמים לראות נשים כבעלות סמכות פיקודית ומקצועית במג"ב, ובהמשך שיתוף הפעולה בין גברים לנשים ביחידות היה קל יותר.¹⁴⁸

¹³⁹ פרוטוקול הוועדה לקידום מעמד האישה 14.1.1997, לעיל ה"ש 73.

¹⁴⁰ ראו "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98. ההדגשות במקור.

¹⁴¹ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

¹⁴² "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98.

¹⁴³ פרוטוקול הוועדה לקידום מעמד האישה 14.1.1997, לעיל ה"ש 73.

¹⁴⁴ ניתן להניח כי לעמדתו האישית של מפקד החיל, שלוותה בבקרה על ידי קצינות מטה, הייתה השפעה רבה על התנהלותם של מפקדי הפלוגות. לדיון באופן שבו מפקדים בדרגי השטח עשויים לעכב תהליכים של שילוב נשים ביחידות צבאיות, ראו Orna Sasson-Levy & Sarit Amram-Katz, *Gender Integration in Israeli Officer Training: Degendering and Regendering the Military*, 33 (1) SIGNS: JOURNAL OF WOMEN IN CULTURE AND SOCIETY 105 (2007).

¹⁴⁵ "דיון מצב עד כאן", לעיל ה"ש 98.

¹⁴⁶ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

¹⁴⁷ שם.

¹⁴⁸ "פרוייקט בנות לוחמות", לעיל ה"ש 78.

את מיזם שילוב הלוחמות ליווה מהלך מחקרי חריג במשטרת ישראל. מטה מג"ב הוביל מחקרים שונים, שנועדו לבחון את האופן שבו התבצע השילוב ולהציע דרכים לשיפורו. המחקרים בחנו את עמדותיהן של הלוחמות, של מפקדים וקציני מטה, וכן את השלבים והמרכיבים השונים של המיזם. לדוגמה, אחד המחקרים גילה כי ציון קב"א גבוה אינו מנבא בהכרח הצלחה בשירות ואף עלול להיות גורם מפריע, בשל הפערים שבין הנשים, בעלות הציון הגבוה בממוצע, לבין גברים, בעלי הציונים הנמוכים יחסית. זאת ועוד, הבדלים בתרבות המוצא בין הלוחמות ללוחמים גרמו לקשיים בשילוב. שפירא, לדוגמה, ציינה כי "אם בחורה יושבת בגייפ וקוראת אלתרמן ושאר הלוחמים לא מבינים מה היא עושה – זו בעיה".¹⁴⁹ מחקר אחר, שערך קצין הרפואה הראשי במשטרה בשיתוף עם מכון וינגייט ובית החולים הדסה, בחן את פגיעות העומס שנלוו לשירות הלוחמות.¹⁵⁰ מג"ב יישם את הלקחים במהירות, למשל באמצעות שינוי התזונה שניתנה ללוחמות, או ניפוק נעליים מיוחדות. אלה נועדו למנוע שברי מאמץ, באמצעות חיזוק העצמות מחד גיסא והפחתת העומס המוטל עליהן, מאידך גיסא.¹⁵¹ ציוד הלוחמות ברובה קצר, שצוין לעיל, היה התאמה נוספת שהחיל ערך, במטרה לאפשר לנשים למלא תפקיד לחימה.

האמצעי האחרון, שיש להניח כי סייע בשילוב הנשים, קשור בזהותן המגדרית של הלוחמות. אף שהן מילאו תפקיד שנתפס כגברי, הלוחמות לא אימצו או חיקו התנהגויות גבריות סטריאוטיפיות. לדוגמה, כאשר נשאלה אם אינה חוששת לאבד את נשיותה, ענתה נעמה מוצניק: "אני לא חושבת. [כש]אנחנו מגיעות הביתה, אנחנו מתייפייפות מחדש [...] וגם פה [בבסיס ההדרכה] אנחנו שומרות על הנשיות. כמה שבאימונים אנחנו אגרסיביות והכל ומנסות להשקיע כמה שיותר, [כשאנחנו] מגיעות לחדר אנחנו אוהבות להתקלח, להתבשם והכל נשאר".¹⁵² "אנחנו קודם כול נשים, אחר כך אנחנו לוחמות", הוסיפה גואטה. "אנחנו מביאים [כך במקור] פשוט נקודות חדשות ללוחמה".¹⁵³ אמירות אלה משקפות את האמונה והמעשים של המפקדת שפירא, שאמרה: "לא ניסינו לעשות מהן גברים", להפך. הכול היה על מי אנחנו ומה האופי שלנו".¹⁵⁴ עדות לגישה הזו באה לידי ביטוי בכתבת הטלוויזיה: טירונית יושבת על הקרקע, לוחצת על חבורה בראשה ובוכה. סגן שפירא, שכורעת לצד החניכה, מנחמת אותה, מגישה לה מים ומעודדת אותה בעדינות וללא הטחת ביקורת להמשיך באימון. התנהגותה של שפירא מעבירה מסר ברור, שלפיו בכי הוא התנהגות לגיטימית.¹⁵⁵ מאחר שיש חוקרים הטוענים כי שירות קרבי גורם לריחוק בין חיילות לזהות הנשית ולהפנמת ערכים מיזוגניים בקרבן, הרי שמדיניות מג"ב בעניין זה עשויה הייתה לתרום לגיבוש נקודת מבט בריאה יותר בקרב הלוחמות.¹⁵⁶

סיכום

במאי 2000 הציגה מחלקת משאבי אנוש במג"ב את תמונת המצב בנוגע לשילוב נשים בחיל. ארבע שנים לאחר הקורס הניסיוני הראשון שירתו בחיל 150 לוחמות, שפעלו ביותר מ-20 פלוגות. לוחמות אלה היו כ-

¹⁴⁹ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

¹⁵⁰ אגף כוח אדם סיכום שנתי 1997 49 (בית מורשת משטרת ישראל); שרית הרצמן הררי הערכת ידע תזונתי, עמדות והרגלי אכילה בקרב חיילות לוחמות במשמר הגבול והשפעת הדרכה תזונתית עליהם 14 (עבודת גמר לתואר "מוסמך במדעי התזונה", האוניברסיטה העברית – הפקולטה לחקלאות 2010); שפירא-מדמוני, ריאיון, שם.

¹⁵¹ שפירא-מדמוני, ריאיון, שם.

¹⁵² "בקו האש", לעיל ה"ש 80.

שם.

¹⁵⁴ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

¹⁵⁵ כבוגר טירונית קרבית באותה התקופה, המחבר יכול להעיד עד כמה גישה שכזו שונה ממה שהיה מקובל ביחידות לוחמות בצה"ל. ראו "בקו האש", לעיל ה"ש 80.

¹⁵⁶ ראו Sasson-Levi, לעיל ה"ש 133 בעמ' 451-453.

3% מכלל סדר הכוחות הלוחם של מג"ב. כמה מהן שסיימו את שירות החובה והיו בשירות קבע, בחרו להמשיך במג"ב.¹⁵⁷

הצידוק הסופי לשילובן של לוחמות מג"ב היה תפקודן אל מול אש אויב. במהלך השנים הראשונות של המאה העשרים ואחת הגבירו ארגוני טרור ערביים את התקפותיהם על אזרחי ישראל. באוקטובר 2000 פרצה מלחמה לא-מוכרזת בין הרש"פ למדינת ישראל, שכללה הפרות סדר רחבות היקף ואלימות בחלק מהיישובים הערביים-ישראליים. שוטרים, ובמיוחד לוחמי מג"ב, נמצאו בחזית המאבק בטרור ובאנרכיה. באין-ספור תקריות מבצעיות הוכיחו לוחמות מג"ב כי הן מקצועיות ואמיצות לא פחות מהגברים שלצידם לחמו. עד כה זכו עשר לוחמות לציונים לשבח על גילוי גבורה אל מול פני אויב, בהן הדר כהן והדס מלכא זיכרון לברכה.¹⁵⁸

מג"ב פרץ את הדרך לשילוב נשים בתפקידי לחימה גם ביחידות נוספות בצבא. בתחילת שנת 2000 חנך צה"ל את פלוגת חיל הרגלים הקל המעורבת הראשונה, שהייתה ב-2004 לגדוד "קרקל". בשנים שלאחר מכן הצטרפו נשים ליחידות מבצעיות רבות נוספות ובהן תותחנים, הגנה אווירית, משטרה צבאית, "עוקץ" (יחידת הכלבים הצבאית) ויחידות חילוץ והצלה. יחידות אלה נעזרו בניסיון שנצבר במג"ב. "צה"ל באו ללמוד מאיתנו", נזכרה שפירא, "קרקל, חיל האוויר, הם רצו לדעת הכול: היבטים גופניים, תזונה, איך לשלב נשים וגברים".¹⁵⁹ שילוב הלוחמות במג"ב השפיע גם על יחידות משטרה אחרות. היו לוחמות שעברו עם הזמן למשטרה "הכחולה" והתקדמו בה.¹⁶⁰ תפקידים מבצעיים נוספים במשטרה נפתחו בפני נשים, שכיום משרתות כלוחמות יס"מ (יחידת סיור מיוחדת),¹⁶¹ נוהגות כלבים, חוקרות זירה וחבלניות.

בשנת 2018 שירתו במג"ב 1,000 נשים מתוך 7,167 משרתים בחיל. במשטרת ישראל שירתו בשנה זו 7,983 נשים, בשירות קבע וחובה. 745 מבין הנשים במג"ב שירתו כלוחמות, ועוד 62 מילאו תפקידים מבצעיים אחרים בפלוגות. 100 שוטרות נוספות שירתו ביחידת הסיירות של מג"ב בירושלים.¹⁶² 50 אזרחיות, לוחמות לשעבר, משרתות בפלוגות המילואים של מג"ב ומתגייסות לאימונים עיתיים ובשעת חירום.¹⁶³ בשנת 2018 היו לוחמות מג"ב כ-25% מכלל משרתי החובה בחיל וכ-20% מסדר הכוחות המבצעי שלו, שיעור שעלה לכ-33% בשנת 2021.¹⁶⁴ נראה כי שיעור הנשים בסדר הכוחות הלוחם של מג"ב עוד צפוי לעלות: לאחרונה, הודיעו צה"ל והמשטרה על כוונתם להקים שתי פלוגות חדשות במג"ב, שתורכבנה מלוחמות בלבד ואשר תהיינה אחראיות לביטחון השוטף בחלק ממרחב התפר. ממעט המידע שפורסם ניתן להבין כי, בדומה לשנת 1995, מג"ב מבקש להגדיל את כוחו הלוחם באמצעות קליטתן של חיילות חובה מצה"ל, שלא יבואו על חשבון מספר החיילים המוקצה לו מדי שנה.¹⁶⁵

בדרגי הפיקוד המבצעי המצב שונה. אף שלוחמות רבות הוסמכו כקצינות, מילאו תפקידי פיקוד ווטרים ביחידות מג"ב, וקודמו לתפקידים בכירים במערך המינהלי של משטרת ישראל, טרם מונתה אישה

¹⁵⁷ אחת מהן היא דקלה חנוקר, אשר כיום (2020) עדיין משרתת במשטרת ישראל; "שירות נשים במג"ב" (מוזיאון מג"ב, 28.5.2000).

¹⁵⁸ עפר דרורי "נשים שוטרות מעוטרות בעיטורים וצל"שים 1948 – 2021" (בית מורשת משטרת ישראל).

¹⁵⁹ שפירא-מדמוני, ריאיון, לעיל ה"ש 74.

¹⁶⁰ אחת מהן היא תת-ניצב הדס שפירא-מדמוני, כיום ראש חטיבת הדוברות במשטרה.

¹⁶¹ היס"מ הן יחידות משטרה ייעודיות למשימות המחייבות הפעלת כוח, כגון פיזור הפרות סדר, מעצרים של חשודים אלימים ולחימה בטרור.

¹⁶² יחידת הסיירות, שנוסדה בשנים 1999-2000, החליפה את חיב"ה, שנזכרה במאמר זה. היחידה פועלת בשכונות היהודיות של ירושלים והיא כוללת נשים בלבד, הממלאות תפקידים הדומים יותר לאלה של המשטרה ה"רגילה" ואשר עוברות אימון יסודי פחות מזה של הלוחמות בפלוגות מג"ב.

¹⁶³ פלוגות המילואים של מג"ב, על הלוחמות שלהן, גויסו עד כה פעמיים למילוי תפקיד בשעת חירום: במהלך גל התקפות הטרור בשנים 2014-2015, ובמהלך מבצע "שומר החומות" בשנת 2021.

¹⁶⁴ "הבלתי חשויים", לעיל ה"ש 115.

¹⁶⁵ "לראשונה: משמר הגבול יקים פלוגות לנשים בלבד" (כאן 11, 13.3.2021) <https://www.kan.org.il/item/?itemid=102005>.

לפקד על פלוגה לוחמת במג"ב, על גדוד או על חטיבה.¹⁶⁶ ייתכנו לכך כמה הסברים: ראשית, מעטות מבין הלוחמות בוחרות להמשיך בחיל עם שחרורן משירות חובה. הדבר גורם לפער ניכר בין שיעור הנשים והגברים בתפקידים מבצעיים בשירות חובה לאלה שבשירות קבע ומוריד את מספרן של הנשים היכולות להתקדם לתפקידי פיקוד.¹⁶⁷ שנית, קצינות רבות מעדיפות לעבור למסלול המינהלי, אם משום שאפשרויות הקידום הפתוחות בפניהן רבות יותר, ואם בשל העדפתן לשרת בתפקידים המאפשרים לאזן טוב יותר בין חיי משפחה לקריירה. אפשרות נוספת היא כי התרבות הארגונית בחיל, כמו גם במשטרה כולה, עדיין אינה מקבלת בקלות נשים בתפקידי פיקוד ביחידות השטח (לראיה, מספרן הנמוך יחסית של מפקדות תחנה ומרחב, כמו העובדה שאישה טרם פיקדה על מחוז במשטרת ישראל). בכל מקרה, ניתן להניח כי הקמתן של פלוגות הנשים החדשות, שנזכרה לעיל, תביא עימה את מפקדות הפלוגה הראשונות.

שילוב הלוחמות סייע לשפר את תדמיתן של מג"ב בציבור. התקשורת הישראלית עקבה בעניין רב אחר הלוחמות מראשיתן של המיזם ומספר הדיווחים עליהן הוא מעל ומעבר למספרן הזעום בשנים הראשונות. כך, לראשונה, הציגה התקשורת את מג"ב כארגון פורץ דרך, חדשני ושוויוני, המקדם העצמה נשית. התוצאות היו דרמטיות: בשנים האחרונות הפך מג"ב לאחת היחידות המבוקשות ביותר על ידי מועמדים לשירות, לפני חלק ניכר מיחידות צה"ל.¹⁶⁸ נוסף על ההסבר המקובל לכך, שלפיו יוקרתו של מג"ב עלתה בעקבות שינוי פני המערכה בין הערבים לישראל, ממלחמה סדירה בגבולות ומעבר להם לטרור בשטחי הארץ, ניתן להניח כי שילובן רחב ההיקף של לוחמות בחיל תרם לעלייה בביקוש לשרת בו. על כל פנים, ניתן לקבוע כי בניגוד למקרים אחרים, שבהם לכניסתן של נשים לתחום "גברי" נלוותה ירידה ביוקרתו של התחום בעיני גברים, הרי שמעמדו של מג"ב בעיני הציבור לא רק שלא נפגע, אלא אף התחזק לאחר שנשים החלו למלא בו תפקיד משמעותי. זוהי סוגיה מעניינת, הראויה למחקר.

הלוחמות הראשונות במשמר הגבול בישרו מהפכה של ממש בשילוב נשים בתפקידי לחימה, שהמשיכה גם לצה"ל ולמשטרה כולה. ראויה לציון העובדה, כי מג"ב הוביל למהלך מיוזמתו, ולא נגרר אליו בתגובה ללחצים חיצוניים, כגון עתירה לבג"ץ או ועדת חקירה. ניתן להניח, כי הצלחת החיל לשלב לוחמות במסגרתו, שנמשכת כבר עשרים וחמש שנים ברציפות, מציבה דוגמה בפני ארגונים אחרים, כמו גם בפני נשים, המעוניינות להשתלב במסגרתם. לכן, חשוב להמשיך את המחקר על אודות הלוחמות והחיל. לדוגמה, ראוי לבחון כיצד תפקדו הנשים בלחימה, האם וכיצד השפיעו על התרבות הארגונית של מג"ב, ומה הן ההשפעות הרחבות יותר של המיזם על החברה הישראלית.

סיפורן של הלוחמות במשמר הגבול הוא דוגמה מוצלחת לאופן שבו ארגון ביטחוני משלב בקרבו אוכלוסייה, אשר לא יוצגה בו קודם לכן. גם אם הדרך לשוויון מלא בחיל, ובמשטרה בכלל, עודנה ארוכה, הרי שהלוחמות והלוחמים במג"ב הוכיחו כי רצון, נחישות, תכנון ולמידה מתמשכת לאורך זמן, יכולים להביא לתוצאות מהפכניות.

¹⁶⁶ נשים פיקדו (ומפקדות) על יחידת הסיירות במג"ב ירושלים. "אין על כוח נשי": הבנות של מג"ב עושות סדר בירושלים" פזם (17.3.2013). <https://www.mako.co.il/pzm-units/border-guard/Article-864e8b648196d31006.htm>.

¹⁶⁷ לדוגמה, בשנת 2020 היו בשירות קבע במג"ב 354 נשים, לעומת 3,304 גברים. משטרת ישראל **שנתון סטטיסטי 2020** 96 (בית מורשת משטרת ישראל).

¹⁶⁸ עמוס הראל ויניב קובוביץ "לפני גולני וצנחנים: מג"ב הפך ליחידה המבוקשת ביותר בקרב מתגייסים לקרבי" **הארץ** 8.9.2016, <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.3062301>